

Dialog og samarbeid i arbeidet
mot mobbing i skolen

Forskningsrapport 2022

Ingrid Lund (red.)

Anne Helgeland

Marianne Godtfredsen

ISBN: 978-82-8427-091-3

07 Media ved Anneros Schieke

Trykk:

Bjorvand & Co

Tegninger fra barne-og ungdomsskoler i Sør-Norge

Prosjektet er støttet av:

Universitetet i Agder (UiA),

Sørlandet sykehus, Avdeling for barn og unges psykiske helse (A-Bup),

Kristiansand kommune, Oppvekstsektoren,

KS

KRISTIANSAND
KOMMUNE

INNHALDSFORTEGNELSE

INNHALDSFORTEGNELSE	2
FORORD	4
INNOLD	5
SAMMENDRAG	5
ENGLISH SUMMARY	6
INNLEDNING	8
BAKGRUNN FOR PROSJEKTET	8
RELEVANS	8
HOVEDMÅLSETTING I PROSJEKTET	9
SAMARBEIDSPARTNERE	9
FORSTÅElsen AV MOBBING I PROSJEKTET	9
TEORETISK FORANKRING	11
PROSJEKTETS SÆREGENHET	14
FLEKSIBILITET	18
FORSKNINGSTILNÆRMING OG VALG AV METODE	20
MÅLSETTING OG PROBLEMSTILLING	20
METODISK TILNÆRMING	20
UTVALG	21
FORSKNINGS- OG UTVIKLINGSPROSESSEN	22
HØSTEN 2020: Planlegging av prosjektet	22
Felles prosedyre for både pilot- og hovedprosjekt:	22
PILOTPROSJEKT	23
ELEVMEDEVIRKNING	23
VÅREN 2021: EVALUERING AV PILOTPROSJEKTET	23
Endringer med bakgrunn i evalueringer og fokus på elevmedvirkning	24
HØSTEN 2021: ETTER PILOTPROSJEKT	25
VÅREN 2022: ANALYSE	25
TEMATISK ANALYSE	26
FUNN	27
ELEVENES STEMME 1. TRINN: KLASSESAMTALEN	27
Hva er mobbing?	27
«Si det til en voksen»	28
ELEVENES STEMME 5. TRINN: KLASSESAMTALEN	29
Elevenes forståelse av mobbing	29
Hva kan foreldre og lærerne gjøre?	30
Hva elevene kan gjøre?	32
ELEVENES STEMME 8. TRINN: MOTIVASJONSSAMTALE OG DIALOGMØTET	32
Elevenes forståelse av mobbing	32
Hva mener elevene foreldrene kan gjøre dersom en elev er involvert i mobbing?	34

<i>Hva mener elevene at lærer og skoleansatte kan gjøre dersom en elev er involvert i mobbing?</i>	35
<i>Hva kan elevene selv bidra med?</i>	37
SAMMENFATNING / DRØFTING AV ELEVSTEMMENE.....	37
<i>Hva sier elevene om mobbing?</i>	37
<i>Sentrale temaer knyttet til elevenes uttalelser</i>	41
FUNN FORELDRE- OG SKOLEANSATTES OM HVORDAN DE FORSTÅR MOBBING	44
FORELDRES FORSTÅELSE AV MOBBING.....	44
1. trinn.....	44
5. trinn.....	44
8 trinn.....	45
SKOLEANSATTE FORSTÅELSE AV MOBBING.....	46
OPPSUMMERENDE REFLEKSJON OM HVORDAN FORELDRE OG SKOLEANSATTE FORSTÅR MOBBING	47
FORELDRE OG SKOLEANSATTES HOVEDTEMAER I DIALOGMØTENE PÅ 1.,5. OG 8 TRINN	48
<i>Godt samarbeid mellom skole og hjem med lav tersket for kontakt.</i>	48
<i>Personvern</i>	49
<i>Samarbeid mellom foreldrene</i>	50
<i>Voksne som rollemodeller</i>	51
<i>Den gode dialogen med elevene</i>	52
1. trinn: SFO.....	53
SAMMENFATNING/DRØFTING AV SENTRALE TEMAER FOR FORELDRE OG SKOLEANSATTE	54
<i>Samarbeid, samarbeid, samarbeid</i>	54
<i>Voksne som rollemodeller i samtaler med elevene</i>	55
SFO	55
EVALUERING AV DIALOGMØTENE	56
ALT DATAMATERIALE; DET TRANSKRIBERTE MATERIALE FRA LYDOPPTAK AV DIALOGMØTENE, EVALUERINGER I ETTERKANT AV MØTENE (FRA LYDOPPTAK OG FRA UTDELTE EVALUERINGSSKJEMA) OG MØTEREFERATER BLE GJENNOMLEST.....	56
ELEVER FRA 8. TRINN SINE ERFARINGER OG OPPLEVELSER ETTER Å HA DELTATT PÅ DIALOGMØTE	57
FORELDRES ERFARINGER OG OPPLEVELSER ETTER Å HA DELTATT PÅ DIALOGMØTET	58
SKOLEANSATTES ERFARINGER OG OPPLEVELSER ETTER Å HA DELTATT PÅ DIALOGMØTET	59
SAMMENFATNING OG DRØFTING AV ELEVER PÅ 8. TRINN, ALLE FORELDRENE OG DE SKOLEANSATTES ERFARINGER OG OPPLEVELSER FRA DIALOGMØTENE.....	60
SENTRALE UTSAGN FRA EVALUERINGEN FRA FORELDRE OG SKOLEANSATTE NÅR DET GJELDER ORGANISERING, STRUKTUR OG LEDELSE AV DIALOGMØTE.	62
<i>Grupper, gruppesammensetning og gruppedynamikk i dialogmøtet</i>	62
<i>Strukturens betydning for trygghet og god gjennomføring av dialogmøtet</i>	63
<i>Dialogleders rolle</i>	65
AVSLUTTENDE REFLEKSJON	67
LITTERATURLISTE	70

FORORD

Barn og unge skal ikke oppleve mobbing eller andre krenkelser i skolen. Et trygt og godt skolemiljø for alle barn og unge er et viktig mål for oss alle. Det er derfor vesentlig at ansatte og ledere i skolen har god kompetanse i og forståelse for hvordan man gjennom dialog kan bidra til å forebygge uønskede hendelser.

Godt forebyggende arbeid mot mobbing involverer foreldrene. Sammen med skolen kan de bidra til at ingen elever opplever å bli utestengt fra det sosiale fellesskapet og læringsfellesskapet. Elevene har ofte gode ideer og refleksjoner om hva som skal til både i forebygging og håndtering av mobbing og andre former for krenkelser. Elevmedvirkning er derfor vesentlig i skolens arbeid mot mobbing.

Ved lanseringen av Dialogmodellen for barnehage i 2019 kom det flere spørsmål om tilsvarende modell for skole. KS er derfor svært glade for å ha bidratt med vesentlige FOU-midler til utviklingen av en dialogmodell for samarbeidet mellom skole, foreldre og elever i arbeidet mot mobbing. Forsknings- og utviklingsarbeidet «Dialog og samarbeid i arbeidet mot mobbing i skolen - DIALOGMODELLEN», har resultert i en nettbasert ressurs som nå er gratis, åpent tilgjengelig for alle. I tillegg til KS, har også Partnerskap mot mobbing bidratt med økonomiske midler til prosjektet i oppstartsfasen.

Samarbeidet mellom Universitetet i Agder, Kristiansand kommune og Sørlandet sykehus (Avdeling for barn og unges psykiske helse) har bidratt til dette forskningsbaserte verktøyet som skal bidra til økt dialog og samarbeid i arbeidet mot mobbing i skolen. Vi takker samarbeidspartnerne for alle bidrag og retter en særlig takk til professor Ingrid Lund ved Universitetet i Agder som gjennom engasjert og kunnskapsbasert prosjektledelse har sørget for å involvere kommuner, skoler, elever og foreldre i utviklingen av Dialogmodellen.

KS ønsker hele skolenorge lykke til i arbeidet med å styrke dialogen for et trygt og godt skolemiljø for alle!

Gunn Marit Helgesen

Styreleder KS – kommunesektorens organisasjon.

INNHOOLD

SAMMENDRAG

«Dialog og samarbeid mot mobbing i skolen» har sitt utgangspunkt i forsknings- og utviklingsprosjektet «Dialog og samarbeid i arbeidet mot mobbing i barnehagen» som ble lansert høsten 2019 på nettstedet Dialogmodellen.no.

Samarbeidspartnerne i prosjektet ble oppfordret av daværende kunnskapsminister Jan Tore Sanner til å utarbeide en lignende modell for skolen. Dette prosjektet er et samarbeid mellom Universitetet i Agder, Sørlandet sykehus, avdeling for barn og unges psykiske helse (ABUP) Kristiansand kommune, oppvekstsektoren, KS; kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon i Norge og Partnerskap mot mobbing.

Den overordnede målsettingen for forskningsprosjektet er å forebygge mobbing i skolen gjennom dialog, der ansattes ansvar og foreldres involvering er hovedfokus. Studier viser at gode samarbeidsrelasjoner mellom elever, foreldre og skolens ansatte er med på å bygge en grunnleggende positiv skolekultur som fører til mindre mobbeatferd blant elevene.

Gjennom forskningsprosjektet er det utarbeidet et verktøy for å etablere dialog mellom skole, elever og foreldre i arbeidet mot mobbing, tilpasset barnetrinnet, mellomtrinnet og ungdomstrinnet. Prosjektet har resultert i at det er laget en gratis nettressurs; en dialogmodell, som kan anvendes av alle skoler i Norge som en del av det forebyggende mobbearbeidet.

Dialogmøtet struktureres slik at elever, foreldre og skoleansatte etablerer dialoger med hverandre og dermed styrker forståelsen for hverandres perspektiver og samarbeidskulturen i elev-, -foreldre-, og lærergruppen.

Dialogverktøyet er utviklet og evaluert sammen med elever, foreldre og skolens ansatte under hele utviklings- og forskningsprosessen.

Det er utviklet maler for dialogmøter på 1. trinn, 5. trinn og 8. trinn. Elevstemmen har vært aktivt med i prosjektet på alle de tre trinnene.

Temaene i dialogmøtene har hatt hovedfokus på elever, foreldre og skoleansattes forståelse av mobbing og hvordan mobbing kan forebygges. Videre har møtet resultert i konkrete tiltak for

hva elever, foreldre og skoleansatte kan gjøre i det forebyggende arbeidet for et trygt og godt skolemiljø, og hva de kan gjøre når mobbing oppstår.

Mobbing er et komplekst begrep som er knyttet til komplekse sosiale og emosjonelle prosesser i den enkelte, så vel som i relasjoner og kontekster. Dette kommer også til uttrykk i forskningsprosjektet gjennom elevenes, foreldrenes og de ansattes beskrivelser av mobbing. Mobbebegrepet ble nyansert underveis i dialogene, der den subjektive opplevelsen av mobbing ble drøftet. Elevenes ulike oppfatninger av hva som er erting og hva som defineres som mobbing, understreker viktigheten av jevnlig dialoger om dette temaet for å skape respekt for elevers ulike perspektiver, sårbarheter og styrker i møte med utfordrende relasjoner og situasjoner.

ENGLISH SUMMARY

The project “Dialogue and cooperation against bullying in school” has its basis in the research and development project “Dialogue and cooperation against bullying in kindergarten,” which was launched in the autumn of 2019 on the website Dialogmodellen.no.

The collaboration partners in the project were encouraged by the then minister of Education, Jan Tore Sanner, to develop a similar model for use in schools. This project is a collaboration between the University of Agder, Sørlandet Hospital; Department of Child and Adolescent Mental Health (ABUP), Kristiansand Municipality; Children and Youth Services, and KS; the Norwegian Association of Local and Regional Authorities.

The overall aim of the research project is to prevent bullying in schools through the means of dialogue, focusing on the responsibilities of school staff and the involvement of parents. Studies show that good cooperative relationships between pupils, parents and school staff contribute to building an intrinsically positive school culture, which leads to less bullying behavior among pupils.

Through this research project we have developed a tool to establish a dialogue between school staff, pupils and parents in the work to prevent bullying. The model has been adapted to fit the primary and lower secondary levels. The project has resulted in a free online resource; a

Dialogue Model, which can be used by all schools in Norway as a part of the preventative work against bullying.

The dialogue meeting is structured in a way that allows for pupils, parents and school staff to establish dialogues with each other, thereby strengthening the understanding of each other's perspectives as well as the culture of cooperation in the student, parent and teacher groups.

The dialogue tool has been developed and evaluated in cooperation with pupils, parents and school staff throughout the development and research process.

We have developed templates for dialogue meetings for use in 1st, 5th and 8th grade. On all levels the voice of the pupils has been actively included in the project.

The discussions in the dialogue meetings have mainly revolved around the pupils', parents' and school staff's understanding of what constitutes bullying and how it can be prevented. The meetings have resulted in concrete measures that pupils, parents and school staff can take in the preventative work against bullying and when bullying occurs.

Bullying is a complex concept, linked to complex social and emotional processes in different individuals, relationships and contexts. This is also conveyed in the research project, through the pupils', parents', and school staff's descriptions of bullying. The concept of bullying was nuanced along the way in the dialogues, as the subjective experience of bullying was discussed. The pupils' varying opinions of what constitutes bullying and what should rather be defined as teasing, underlines the importance of regular dialogues on this topic to generate respect for the pupils' different perspectives, vulnerabilities and strengths in the face of challenging relationships and situations.

INNLEDNING

BAKGRUNN FOR PROSJEKTET

«Dialog og samarbeid mot mobbing i skolen» har sitt utgangspunkt i forsknings- og utviklingsprosjektet «Dialog og samarbeid i arbeidet mot mobbing i barnehagen» som ble lansert høsten 2019 på nettstedet Dialogmodellen.no. Samarbeidspartnerne i prosjektet ble oppfordret av daværende kunnskapsminister Jan Tore Sanner til å utarbeide en lignende modell for skolen.

RELEVANS

Mobbing er en tematikk som berører og angår alle fordi den påvirker barn og unges psykiske helse, æring og utvikling. Av Elevundersøkelsen 2021 fremkommer det at 5,9 prosent rapporterer at de er utsatt for mobbing. Elevene svarer at de har blitt utsatt for mobbing enten av medelever, av voksne på skolen eller digitalt av medelever. Mobbing er høyest på de lave trinnene i Elevundersøkelsen. Forekomsten på 5.trinn er 10,5 prosent og gradvis synkende og med en forekomst på 6,0 prosent i 8. trinn (Wendelborg, 2021).

Konsekvensene av mobbing er veldokumenterte, både nasjonalt og internasjonalt. I en stor metaanalyse av 29 forskjellige studier ble det dokumentert at elever som ble mobbet i skolealder i gjennomsnitt hadde dobbel så stor risiko for depresjon og andre relaterte problemer ved oppfølging syv år senere (Ttofi, Farrington, Lösel & Loeber, 2011). Sammenhengen mellom det å bli utsatt for mobbing og graden av det som blir definert som internaliserende problematikk som tilbaketrekking, somatiske plager, depresjon og angst er i følge nasjonal og internasjonal forskning helt klar (Arseneault, Walsch, Trzesniewski, Newcombe, Caspi & Moffit, 2006, Breivik, Bru, Hancock, Idsøe & Solberg., 2017).

Omfanget av mobbing, og alvorlighetsgrader knyttet til den kunnskap vi har om konsekvenser av mobbing, var noen av de bakenforliggende årsakene til at det fra 1. august 2017 ble innført et nytt regelverk om skolemiljø, som styrker elevenes rettigheter. Det innebærer at skolene har en aktivitetsplikt som skal sikre at de handler raskt og riktig når en elev ikke har det trygt og godt på skolen. Dersom skolen ikke griper inn og setter inn tiltak som virker, kan eleven melde ifra til Statsforvalteren. I 2021 var det på landsbasis 1332 saker om skolemiljø som ble meldt inn til statsforvalteren etter opplæringslovens § 9A (Utdanningsdirektoratet, 2022)

Vi har i dag mye forskningsbasert kunnskap om hva som virker i arbeidet mot mobbing (Dalbakk, 2010, Lund & Ross, 2017), og skole–hjem samarbeid er en avgjørende faktor for å lykkes med dette arbeidet (Rigby, 2008). Foreldrenes rolle, både i forebyggende arbeid og når mobbingen skjer, er en tematikk som også er sterkt fremhevet i forskning. Både saksbehandlere i § 9A-saker hos fylkesmannen og rektorer etterlyser bedret kommunikasjon og økt forståelse for de ulike partenes perspektiver (Norce, 2019). Vi vet at det er forebyggende mobbearbeid når foreldre klarer å samarbeide med andre foreldre og får økt kjennskap til klassemiljøet (Helgeland & Lund, 2018; Lund, 2019; Namvar, 2010; Skogen, Aarø, Sigveland & Øverland, 2018; Waasdorp, Bradshaw & Duong, 2011). Dette styrker argumentasjonen for å legge til rette for dialoger mellom foreldre, mellom foreldre og skole, og mellom foreldre, elever og lærer i det forebyggende arbeidet mot mobbing.

HOVEDMÅLSETTING I PROSJEKTET

Å forebygge mobbing i skolen gjennom dialog, der elevens stemme, de ansattes ansvar og foreldres involvering er hovedfokus.

SAMARBEIDSPARTNERE

- Universitetet i Agder
- Sørlandet Sykehus, avdeling: Barn og unges psykiske helse (ABUP)
- Kristiansand kommune, oppvekstsektoren
- KS; kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon i Norge.
- Partnerskap mot mobbing

FORSTÅElsen AV MOBBING I PROSJEKTET

Det er ingen enkle svar på hvorfor mobbing oppstår. Det vil alltid stå i sammenheng med hvordan vi forstår hvorfor det av og til går galt mellom oss mennesker. Det handler om de store spørsmålene som kan knyttes til hvorfor vi sier slemme ting om og til hverandre, holder noen utenfor, favoriserer og beskytter oss selv og dem vi liker best. Mobbing handler enkelt forklart om sosiale prosesser på avveie og følelser på ville veier.

Historisk sett har mobbing vært knyttet til aggresjon, manipulerende atferd og ondskap. Individuelle faktorer har vært sentrale for forståelse og tiltak. I løpet av det siste tiåret har utviklingen i større grad gått fra individfokus til kontekstfokus, og fra fokus på rollefordeling

som mobber, plager eller offer, til muligheter og utfordringer i sosiale prosesser (Lund & Helgeland, 2020, Schott & Søndergaard, 2014).

Ut fra vår forståelse er det å forstå, forklare og rette tiltak mot mobbing på bakgrunn av barns aggresjon, intensjonalitet, ønske om makt og andre individuelle forklaringer, en mangelfull og begrensende innfallsvinkel til mobbing. Idet tematikken løftes frem og vi ser på de sosiale prosessene som foregår der mennesker møtes, enten du er 6 eller 14 år, blir det andre fokuspunkt som trer frem i arbeidet mot mobbing. Da rettes søkelyset mot barns oppvekstvilkår i hjem, barnehage, skole og fritid, med samarbeidende voksne som har ansvar for å støtte og veilede barn og unge. Det rettes mot muligheter og utfordringer i relasjonene på de stedene barn og unge lever sine liv. Fokus er på hva som opprettholder det at den enkelte opplever krenkelser i fellesskapet. Det betyr ikke at barnets individuelle forutsetninger ikke er en del av de sosiale prosessene, men at hovedfokus rettes mot det relasjonelle og kontekstuelle.

Tidligere definisjoner av mobbing er hovedsakelig designet med tanke på å måle forekomster av mobbing, samt utvikling av tiltak. I den nye forståelsen fokuseres det mindre på antall hendelser, tidsperspektiver, aggresjon, makt og intensjonalitet, og mer på voksnes handlinger, ansvar, og grunnleggende behov hos barn og unge som ikke blir møtt der mobbing skjer. Det argumenteres for at tradisjonelle definisjoner som i utgangspunktet tildeler roller som mobber og offer, fører til en uheldig posisjonering hos alle aktører når det gjelder håndtering av mobbesituasjoner. Økt fokus på menneskelige behov og subjektivitet kan føre til at barn i større grad kjenner seg som en betydningsfull deltaker i fellesskapet der det enkelte barns stemme har en betydning.

I samarbeidet mellom elever, foreldre og ansatte blir altså fokuset flyttet fra hyppighet, tidsaspekt og rollefordeling, til skolekultur, voksenrollen i hjem og skole, og dialoger om hvordan samarbeidet mellom elever, hjem og skole kan føre til inkludering av alle i skolen. Utgangspunktet for forebygging, tiltak og oppfølging av mobbing blir da å få tak i elevens opplevelse av å være inkludert i fellesskapet og mulighetene til medvirkning for den enkelte i fellesskapet. Med utgangspunkt i barnets opplevelse, voksnes erfaringer og kunnskap, og konkrete tiltak som oppstår gjennom dialog, kan inkluderende fellesskap i skolen utvikles til elevens beste.

I tillegg anvender vi Utdanningsdirektoratets beskrivelse av hva mobbing kan være fra nettressursen: nullmobbing.no

Mobbing kan for eksempel være:

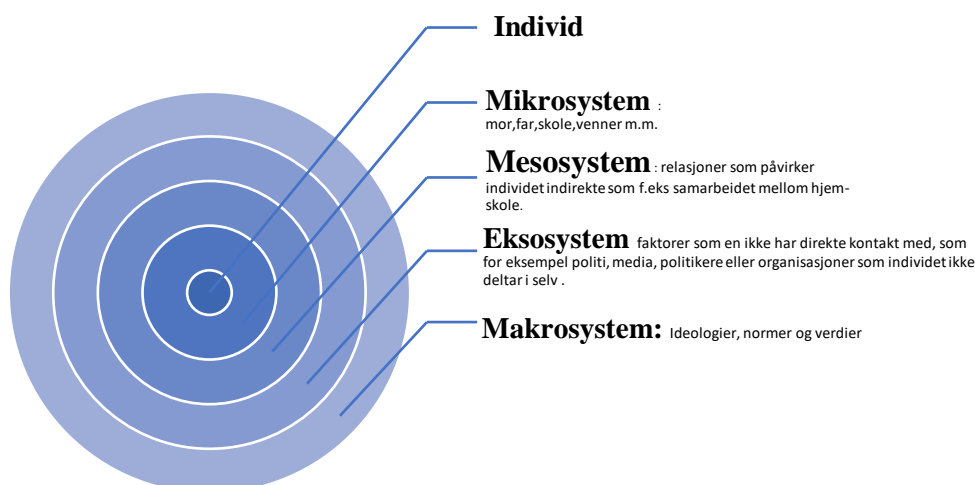
- å bli baksnakket
- å få spredt et rykte om seg
- å bli holdt utenfor
- å bli presset eller truet til å gjøre ting for andre som en ikke vil
- å bli kalt noe stygt eller få en stygg kommentar for eksempel om utseende, klær, tro, eller dialekt
- å bli slått, dyttet eller pirket på
- å få sekken sin, eller noe annet en eier, kastet rundt
- å ikke få være med i grupper på sosiale medier
- å aldri få kommentarer eller likes på bilder eller andre ting
- å få sårende eller stygge meldinger, bilder og videoer
- at noen sprer bilder eller video av noen som er nakne

Denne ble anvendt aktivt i dialogmøtene. Hva mobbing *kan* være er et godt utgangspunkt for dialog om hvordan elever, foreldre og ansatte i skolen forstår mobbing.

TEORETISK FORANKRING

Vi velger å bygge vårt forsknings- og utviklingsprosjekt på to sentrale teoretikere som begge har sin forankring i hvordan samspill, utvikling og vekst alltid skjer i en gjensidig påvirkning med flere faktorer involvert: den russisk-amerikanske psykologen Uri Bronfenbrenner (1917-2005) og den russiske filosofen Mikhail Bahktin (1895-1975).

Uri Bronfenbrenner (1979) har utarbeidet en utviklingsøkologisk modell som beskriver enkeltindividets påvirkningssystem, fra de nære familierelasjonene til samfunnets verdigrunnlag og ideologier.

Figur 1: Bronfenbrenners økologiske modell

Modellen kan brukes til å beskrive hvordan individer sosialiseres inn i en kultur og hvilke påvirkningsfaktorer som ligger i de ulike kontekster. I følge Bronfenbrenner (1979) vil et ensidig individperspektiv begrense forståelsen av et individs utvikling, fordi systemene i omgivelsene alltid må tas med i betraktning. Individ og omgivelse virker i et samspill, der både individ og omgivelser interagerer i alle sosialiseringprosesser.

Prosessene i mobbing kan sees som et forløp på samme måte som et barns utvikling. Alle systemnivåer påvirker prosessen på lik linje som med barnets utvikling, samtidig som disse barna, og hvordan mobbingen blir håndtert, igjen påvirker de ulike systemnivåene. Dette innebærer også at det overordnede makrosystemet, med Opplæringslovens § 9a og anvendelsen av den, sammen med vårt samfunns grunnleggende verdier, påvirker og danner forutsetninger for at mobbesaker skal bli håndtert på en god måte på mikronivå, både i hjem og skole.

Skole–hjem samarbeidet blir av Bronfenbrenner beskrevet som et mesosystem, altså bånd og samspill mellom barnets ulike utviklingsarenaer. Et godt samarbeid mellom hjem og skole bidrar til å skape sammenheng og helhet i elevenes liv. Gjennom dette får de en forståelse av at det som skjer i skolen henger sammen med livet hjemme i familien. Foreldrenes engasjement og holdning til skolen har betydning for hvordan barn og unge faktisk finner seg til rette og drar nytte av det som skjer i skolen (Carlisle, 2007).

Bakhtin (1979; 2010) brukte begrepet dialog i minst tre sammenhenger: 1) i betydningen dialogen som basis for all menneskelig eksistens; 2) i betydningen at mening blir skapt i samspill; og 3) i betydningen dialogen som motsetning til monolog. Ifølge Bakhtin kan vi aldri forstå oss selv som hele mennesker uten i relasjon til andre, fordi vi får ny kunnskap om oss selv gjennom kommunikasjonsprosessen. «Selve menneskets vesen er dyp kommunikasjon. Å være betyr å kommunisere. ... Jeg kan ikke greie meg uten den andre; jeg kan ikke bli meg selv uten den andre» (Bakhtin, 1984, s. 311-312). Mennesket bruker ikke språket først og fremst for å uttrykke seg selv, men for å kommunisere og være i dialog. Dette er grunnlaget for Bakhtins dialogisme. Denne forståelsen kan utfordre den individsentrerte tenkningen omkring mobbing, der den individuelle aggresjonsforståelsen og rolletildeling som offer og mobber må vike for hvordan en forstår mobbing som sosiale prosesser på avveie der posisjoner varierer, og fokuset rettes mot voksenrollen i hjem og skole (Schott & Søndergaard, 2014). Når den ene blir gjort ansvarlig for mobbingen som oppstår, og når mobbing kun blir forklart med den individuelle aggresjonen, er dialogene adskillig mer utfordrende enn der fellesskapet og voksenrollen som klasseleder og foreldrestøtte er i front.

I vår forståelse av mobbing er det alltid de voksne som er ansvarlige for å støtte og veilede barn og unge. Det betyr *ikke* at elevene ikke skal lære seg å ta ansvar, men utgangspunktet for lovverket som er fremmet gjennom opplæringsloven fremhever tydelig de voksnes ansvar for tilretteleggingen av et trygt og godt skolemiljø. Gjennom dialogmøtene kan elevene: a) oppleve at de voksne står sammen med hverandre og sammen med elevene i arbeidet for et inkluderende læringsmiljø og b) at deres stemme betyr noe og blir hørt.

Rommetveit (1996) anvender begrepet medprodusent av mening for dialogpartnere. Som foreldre og lærere er det både nyttig og nødvendig i voksenrollen å innse at alle ytringer blir til i samspill med andre ytringer. Når mening oppstår i dialogisk utveksling, oppstår læring og ny kunnskap. Da blir det ikke den enkelte foreldre eller lærer som er meningsprodusenten og står i fare for å redusere de andre til mottakere. I dialogfellesskapet har elever, foreldre og lærere mulighet til å se hverandre som dialogpartnere og medprodusenter av kunnskap, og få ny forståelse for hverandres perspektiver.

Ved den tredje bruken av begrepet dialog stiller Bakhtin dialog og monolog opp mot hverandre. I monologen blir ikke det dialogiske potensialet utnyttet, fordi stemmen til den som snakker overdøver alle andre stemmer. I beste fall kan det skje en indre dialog hos den som lytter, der vedkommende gjør seg opp en selvstendig, men uttalt mening om han eller hun er enig eller uenig i det som blir sagt, og finner frem til eventuelle motargumenter.

Dialogene mellom foreldre, ansatte og elever må ha elevens beste som utgangspunkt for samarbeid. Erfaringene fra barnehagekonteksten viste at der fleksibilitet, raushet og oppmerksomt nærvær ble løftet frem som rammer rundt samarbeidet, hadde monologene ingen plass. Der ble resultatene i dialogmøtene at foreldre og ansatte ble medprodusenter av gode tiltak som skulle fremme inkludering.

PROSJEKTETS SÆREGENHET

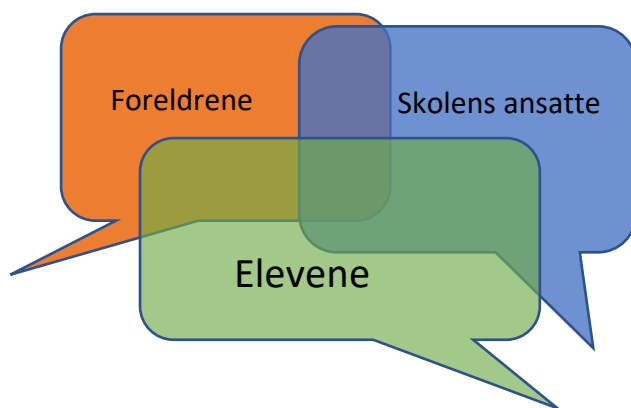
Det finnes i dag en rekke nettressurser knyttet til arbeidet mot mobbing.

Utdanningsdirektoratet har blant annet samlet konkrete tips og fagartikler knyttet til nytt lovverk på nettstedet nullmobbing.no. Men det er, ut ifra vår erfaring, ingen nettsteder som har utarbeidet forskningsbaserte verktøy for å etablere dialog mellom skole, elever og foreldre i arbeidet mot mobbing, tilpasset barnetrinnet, mellomtrinnet og ungdomstrinnet.

Modellen er utarbeidet i tre versjoner, med tanke på hvilken tematikk som skal vektlegges i dialogene i samarbeidet mellom hjem og skole, mellom foreldrene, og mellom elevene. Digitale medier påvirker for eksempel mellomtrinns- og ungdomstrinns elever og deres sosiale prosesser på en annen måte enn de gjør på de første trinnene i grunnskolen. I tillegg er det tematikker som er mer fremtredende i forelderrollen og lærerrollen i ungdomsskolealder enn i barneskolealder knyttet til mobbing.

Ingen av de eksisterende nettressursene i mobbeforebyggende arbeid har konkrete verktøy der elever, foreldre og lærere inngår i dialoger med mål om å forebygge mobbing.

Samarbeidsdialogene kan illustreres slik:

Dialogmøtet struktureres slik at elever, foreldre og skoleansatte etablerer dialoger med hverandre og dermed styrker forståelsen for hverandres perspektiver og samarbeidskulturen i elev, -foreldre-, og lærergruppen.

Dialog-verktøyet for skole er utviklet og evaluert sammen med foreldre, elever og lærere i skolen i hele utviklings- og forskningsprosessen. Som det fremgår i metodeavsnittet betyr dette at prosjektet er et kvalitativt feltarbeid med etnografisk design der forskere, webutviklere, elever, foreldre og lærere sammen utvikler verktøyet. Dette er i forskningssammenheng unikt, og vil gi verktøyet stor brukervennlighet og troverdighet da den er utviklet i en kombinasjon med forskningsbasert kompetanse (forskere), webdesign-kompetanse og de som «har skoene på» (elever, foreldre og lærere).

Foreldreperspektivet

Foreldre er en del av de prosessene som foregår der mobbing skjer. Det gjelder enten det er foreldre som har barn som er utsatt for mobbing, foreldre til barn som mobber andre eller foreldre til barn som er en del av et felleskap der mobbing forekommer. Det påvirker ikke bare foreldre i foreldrerollen individuelt, som par og som familie, men også samarbeidet med skolen, mellom foreldrene, mellom foreldre og egne barn, og mellom foreldre og andres barn.

Lee og Song (2012) har undersøkt mobbing i et utvidet økologisk perspektiv der skole–hjem samarbeid inngår som en av variablene i deres analyser. De finner at positivt foreldre–hjem samarbeid har en direkte sammenheng med nivået av mobbeatferd i skolen. I tillegg har foreldreinvolvering en indirekte påvirkning på mobbeatferd blant elevene. Det samme ble funnet i en annen studie fra USA (Lee, 2011). Studiene viser at gode samarbeidsrelasjoner mellom lærere, foreldre og elever er med på å bygge en grunnleggende positiv skolekultur som fører til mindre mobbeatferd blant elevene. Det er viktig at skolen har en proaktiv holdning til foreldre- og elevsamarbeid og ikke venter med å involvere foreldre og elever til etter at mobbing har oppstått. Og det er her et samarbeid som bygger på dialoger kan være avgjørende for hvordan mobbing kan forebygges, stoppes og følges opp.

Vi har mye forskningsbasert kunnskap om at styrket samarbeid og dialog er et av de mest sentrale tiltakene for at mobbing og utenforskap kan reduseres, og at dialogen er avgjørende både i forebyggende arbeid, tiltak og oppfølging i arbeidet mot mobbing (Allodi, 2010; Eriksen & Lyng, 2015; Hansen, 2018; Helgeland & Lund, 2018; Kirves & Sajaniemi, 2012; Thornberg, 2015).

I NOU,15:2 (Kunnskapsdepartementet, 2015), som er grunnlagsdokumentet for redigert opplæringslov § 9A, fremheves denne type samarbeid som et sentralt tiltak som må vektlegges i arbeidet mot mobbing nettopp med bakgrunn i at dialogene stopper opp:

Foreldreinvolvering er viktig, både for elevenes læring og forebygging av mobbing. Foreldrenes syn på og engasjement for skolen har stor betydning. Utvalget mener at det er viktig å etablere gode relasjoner til foreldrene for å kunne løse utfordringer dersom det oppstår krenkelser og mobbing. I mobbesaker er det ofte en utfordring at konfliktnivået mellom hjem og skole er høyt, og at kommunikasjonen har gått i stå.

(Kunnskapsdepartementet, 2015, s.19).

For å kunne involvere foreldrene, etablere gode relasjoner, og ikke minst for å få foreldrenes perspektiver på mobbing, er dialogen avgjørende. Rapporten fra KS (Norce, 2019) viser helt tydelig at i de § 9A-sakene som meldes til Fylkesmennene er foreldresamarbeidet en av de største utfordringene for skolene (Norce, 2019, s. 36, 41, 47,). Ett av forslagene til tiltak som foreslås på bakgrunn av de analyser som er gjort av 109 § 9A saker er:

Tiltakene må omfatte mer bruk av møteplasser som samler voksne og barn som er sentrale i å forstå og imøtekomme den ene elevens opplevelse av skolemiljøet for utvikling av eventuelle tiltak. Dette inkluderer samarbeidskvaliteter mellom voksne i og utenfor skolen. Det betyr vektlegging av dialog, respekt for hverandres synspunkter, fleksibilitet og åpenhet der samarbeidets fokus alltid er barnets beste.

(Norce, 2019, s. 41)

Videre står det:

Der samarbeid med barn, unge og foreldre går i lås har skolens ledelse et overordnet ansvar for å legge til rette for dialoger (Norce, 2019, s. 47).

Dialogmodellen er et verktøy som skal *forebygge mobbing* og legge til rette for dialoger omkring mobbing. Med de erfaringene vi har fra barnehagekonteksten kan vi helt entydig slå fast at både foreldrenes og ansattes opplevelse av møtene var at de bidro til nettopp dette (Helgeland & Lund, 2017). Gjennom utviklingen av dialogmodellen for barnehage var foreldrenes tilbakemeldinger i evalueringen helt klar: Måten det ble tilrettelagt for dialog på var avgjørende for at foreldre kunne dele erfaringer og finne løsninger sammen som foreldre, og med de ansatte (Lund, Helgeland, Kovac, Cameron & Godtfredsen, 2019).

Elevmedvirkning

Elevmedvirkning er et velkjent tema i forskning knyttet opp til skolers psykososiale miljø, og elevers trygghet, trivsel og utvikling (Bru, Stornes, Munthe & Thuen, 2010; Wendelborg, 2018).

Elevmedvirkning kan bidra til trivsel, tilhørighet og helse ved at det bidrar til å oppfylle behovet for selvbestemmelse eller autonomi (Kunnskapsdepartementet, 2015, s. s.123).

Mer sårbare elevgrupper, som for eksempel elever som er en del av frafallsstatistikken, gir gjennom ulike forskningsprosjekter en klar melding om betydningen av at deres stemme blir hørt (Helland, 2019; Kaspersen, Bungum, Buland, Slettebak & Ose, 2012). Sentrale fraværsfaktorer er blant annet knyttet til a) Lærere med liten tid/vilje/evne til å se den enkelte, b) dårlig klasserommiljø/bråk/sosiale problemer i klassen, c) mobbing/rasisme (Kaspersen, Bungum, Buland, Slettebak & Ose., 2012, s. 18). Ett av hovedfunnene i SINTEF sitt forskningsprosjekt «*Holdninger til fravær og nærvær i skole og arbeidsliv*» er følgende:

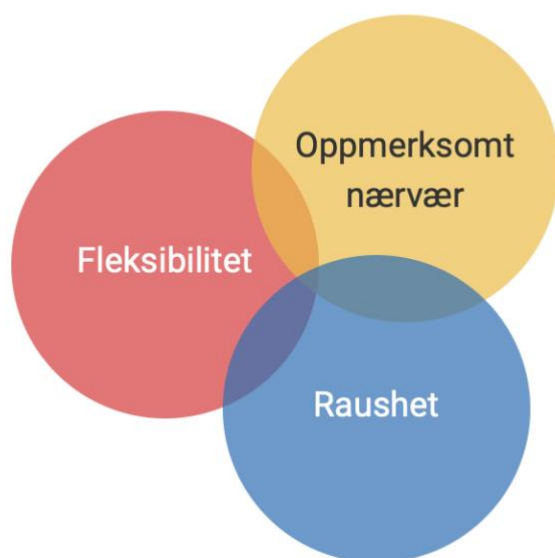
Nærværsfaktorer er de umiddelbare grunnene elevene har for å møte opp og være på skolen. Dette er gjerne opplevelser som gir følelse av mestring, motivasjon, følelse av tilhørighet og vennskap, individuell og tett oppfølging (lærerens personlighet egenskaper er viktige her), synlighet, trygghet, opplevd faglig framgang, kontroll over egen skolehverdag og opplevelse av medbestemmelse (Kaspersen et al., 2012, s. 7).

Disse nærværsfaktorene er avhengige av dialoger der elevene opplever medbestemmelse. Dette er også noe av hovedårsaken til at utviklingen av dialogmodellen for skole skal løfte

elevstemmen frem, og at den tilpasses alder og modenhet. Der elevene opplever nærvær fra voksne er veien kortere til opplevelsen av å høre til, være en del av et fellesskap og kjenne seg tryggere. Dette øker sannsynligheten for at elevene sier ifra når det ikke er trygt og godt. Ny forskning viser at mellom 35-50% av elever ikke opplever å bli hørt av voksne når de forteller om mobbing (Helgeland & Lund, 2018; Hansen & Nielsen, 2020, s. 19; Wendelborg, 2021). Det betyr at der skolene tilrettelegger for dialoger omkring mobbing vil også mulighetene for økt forståelse for ulike perspektiver, tiltak som skal iverksettes etter dialogmøte og bedret relasjonskvalitet føre til redusert opplevelse av å stå alene, også når mobbing skjer.

Verdigrunnlag; FOR-modellen

I arbeidet med utviklingen av dialogmodellen har det vært avgjørende å ha noen felles grunnleggende verdier som kommuniseres i oppstart av dialogmøtet, og som følges opp i arbeidet videre.

Fleksibilitet

I møte med mobbing er det både som elever, foreldre og skoleansatte lett å kjenne på frustrasjon over å ikke bli hørt og forstått. Man kan oppleve at det er iverksatt ulike tiltak både for å forebygge, stoppe og håndtere mobbing. I slike sammenhenger stiller det store krav til fleksibilitet hvor ansatte og foreldre må være i stand til å se situasjonen fra andres

synsvinkler. Det krever ønske om å kunne revurdere egne synspunkter, villighet til å la seg bevege og å være åpen for andres innspill.

Oppmerksomt nærvær

Når vi skal samarbeide om problemstillinger relatert til mobbing krever det at alle retter hele sin oppmerksomhet mot forebygging av mobbing. Å være oppmerksomt nærværende har to kjernekomponenter:

- 1) Vær her-og-nå.** Det betyr at man er fullt og helt til stede i det som skjer her og nå. Mobilen legges bort, konflikter på hjemmebane, jobbrelatert problematikk m.m. settes på vent.
- 2) Nær.** Ta egne tanker og følelser som oppstår underveis på alvor. Tenk gjennom hvordan de kan formidles på en god måte til andre. Dette er spesielt viktig når man kjenner på irritasjon, sinne, frykt og andre følelser som lett kan ta sine egne ville veier.

Raushet

En god dialog kjennetegnes av at meninger nyanseres og utvides, og at temaer som diskuteres kan stilles i nytt lys. Meningen med dialogen i denne sammenheng er bevegelse mot et felles mål: å forebygge, stoppe og håndtere mobbing. En god dialog handler om at alles stemmer skal komme frem. For å få til en god dialog er det helt nødvendig med RAUSHET for andres synspunkter og uttryksmåter. Når elever, foreldre og skoleansatte møtes i dialog omkring mobbing, vil man møte forskjellige følelser, meninger og verdier. Da blir det viktig å være åpen og interessert i møte med det den andre formidler, ikke minst når det er forskjellig fra det man selv tenker. Å være raus innebærer en holdning basert på vennlighet og velvillighet; vi vil hverandre vel og vi vil at barna våre skal ha en god hverdag.

Med disse verdiene i front stiller dialogleder åpne spørsmål som bidrar til refleksjon, tar imot, bekrefter, anerkjenner budskap, binder sammen utsagn og temaer, utforsker og utfordrer de ulike meninger, og passer på at flest mulig stemmer blir hørt. Dette fremkommer også av tekster i Dialogmodellen.

FORSKNINGSTILNÆRMING OG VALG AV METODE

MÅLSETTING OG PROBLEMSTILLING

Den overordnede målsettingen for forsknings- og utviklingsprosjektet er *å forebygge mobbing i skolen gjennom dialog, der elevenes stemme, de ansattes ansvar og foreldres involvering er hovedfokus.*

PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL:

- Hvordan utvikle en best mulig web-basert dialogmodell for å styrke samarbeid mellom foreldre, elever og skole for å redusere mobbing?
- Hvordan legge til rette for gode dialoger om forebygging av mobbing mellom foreldre, elever og ansatte i skolen?

METODISK TILNÆRMING

For å undersøke om dialogmodellen og dialogmøtet er egnet for å styrke samarbeidet mellom aktørene og forebygge mobbing har vi valgt en kvalitativ, fortolkende metodisk tilnærming og henter inspirasjon fra dialogisk aksjonsforskning. Det er en sammensatt og bred tilnærming som opprinnelig er utviklet i forbindelse med forskning og utvikling i organisasjoner, basert på verdier som demokrati og likeverd. Det ble utviklet en metodologisk tilnærming som ble kalt dialogkonferanser, som har likhetstrekk til dialogmøtet, men også i noen grad til klassesamtalen, slik vi har utformet samtalene tilpasset hvert trinn (Husebø, Skeie og Johannessen, 2020 s. 85).

I en dialogisk aksjonsforskningstradisjon defineres dialog som en utforskende samtale hvor poenget er å hjelpe hverandre til innsikt og forståelse (Eikeland, 2012). Prinsipper om den åpne, anerkjennende og likeverdige samtale går igjen i aksjonsforskningsslitteraturen (Husebø, Skeie og Johannessen (2020). Metodikken i dialogkonferansene er rettet mot å skape trygge betingelser for at alle skal kunne uttrykke seg oppriktig og bli hørt, og her har dialogleder hovedansvar (Hiim, 2020, s. 42).

Aksjonsforskning er forankret i en forståelse av kunnskap som sosial og samskapt (Brown & Duguid, 2000). De erfaringer og den kunnskapen vi har utviklet gjennom dette prosjektet er praksisbasert ved samarbeid med de ansatte på de ulike skoler, elever og foreldre.

Med bakgrunn i en analyse av aksjonsforskeres bruk av dialogbegrepet, finner Husebø, Skeie og Johannessen (2020 s. 87) to tydelige posisjoner i bruk av dialogbegrepet:

1. *Den substansielle posisjon* er det kvalitative innholdet i dialogbegrepet. Det vedrører hva dialogen handler om, og hva den kan gi av ny kunnskap. Aksjonsforskere ser nærmere på dialogen i seg selv og hva dialogen innbar av refleksjon.
2. *Den prosedurale posisjon* handler om å organisere og legge vekt på likeverdig deltakelse, bruke det gode argument og vise vilje til å lytte (Husebø, Skeie og Johannessen, 2020 s. 94). «Communicative spaces» er begrep som knyttes til den prosedurale posisjon (Husebø et.al., 2020 s.96). I dette «rommet» gis deltakerne muligheter for å bringe inn sin kompetanse på området. I dialogmøtet er dette «rommet» gruppedialogen og plenumsdialogen.

Vi vil bruke begrepene som rammeverk for en fortolkende, tematisk analyse av datamaterialet.

Det spesielle med dialoglederrollen i et prosjekt inspirert av aksjonsforskning er at vi som dialogledere/prosjektdeltakere har hatt forsker- og utviklingsrollen, samtidig som vi har vært en del av dialogmøte. Denne dobbeltrollen er det reist kritiske spørsmål til. Argumenter for «dobbeltrollen» er at aksjonsforskerenes særlige roller er å skape grunnbetingelser for at endringer blir til gjennom samarbeid og åpen, eksperimenterende dialog. Det er forskerens rolle å ha en regi på disse samtalene gjennom å underlegge samtalene bestemte vilkår (Lund, 2020, Aagard Nielsen & Svensson, 2006).

Vi vil drøfte dialogleders rolle avslutningsvis.

UTVALG

Pilotprosjekt

2 skoler: en klasse på 1. trinn, en klasse på 5. trinn, og en klasse på 8. trinn.

Hovedprosjekt

3 skoler: 2 klasser på 1. trinn, 2 klasser på 5. trinn og to klasser på 8. trinn.

Begrunnelse for valg av 1.,5. og 8. trinn

Begrunnelse for valg av 1. trinn er at det er mangelfull forskning om mobbing på 1. trinn, og at overgangen fra barnehagen til skole kan være en utfordring.

Grunnlag for valg av 5. og 8. trinn er at det gjennom Elevundersøkelsen fremkommer forhøyet forekomst at mobbing på 5. trinn (10,5%) og på 7. trinn (7,8 %) (Wendelborg, 2021). Tallene i Elevundersøkelsen har vært relativt stabile gjennom flere år.

Kristiansand kommune, oppvekstsektoren, sto for utvalg av skoler, og det ble lagt vekt på å få med skoler som representerer forskjeller mellom by og bygd, og også flerkulturell sammensetning. 8. trinn ble også valgt på bakgrunn av at vi ønsket å ha ungdomstrinnet med i undersøkelsen og gjøre erfaringer med elevdeltagelse i dialogmøtene.

FORSKNINGS- OG UTVIKLINGSPROSESSEN

HØSTEN 2020: Planlegging av prosjektet

Med utgangspunkt i mal for dialogmøte i barnehagen (Lund et.al., 2019) utviklet vi foreløpige maler for dialogmøte for 1., 5., og 8 trinn for utprøving i pilotprosjekt. Elevene på barnetrinnet, mellomtrinnet og ungdomstrinnet er i ulike alder, og vi antok at det kan være andre temaer og utfordringer enn det er i barnehagen. Vi ønsket elevenes stemme aktivt med i prosjektet. Vi utviklet en modell som ivaretar elevens deltakelse, deriblant maler for klassesamtale med de ulike trinn i forkant av dialogmøtet.

Søknad ble sendt NSD (Norsk senter for forskningsdata) og med utforming av informasjons- og samtykkeerklæringer til elever, foreldre og skoleansatte. Godkjenning fra NSD forelå sommer/høst 2020, og med endringsgodkjenning etter at pilotprosjektet var gjennomført.

Felles prosedyre for både pilot- og hovedprosjekt:

Det ble avholdt formøte med ansatte på de ulike klassetrinn ved de ulike skoler. Det ble gitt informasjon om prosjektet, og informasjons-/samtykkeerklæringer til ansatte, samt til foreldre. Vi gjennomgikk malene/innhold i et dialogmøte som er strukturert i formen, med tid og innhold for innledning, gruppearbeid, plenum og avslutning. Tidsrammene er 2 timer for dialogmøter i 1. og 5. trinn (samme som dialogmøtene i barnehagen), og 1.5 timer i 8. trinn. Grunnen til at dialogmøtet er kortere i 8. trinn er at møtet skal være tilpasset elevene.

Informasjons-/samtykkeerklæringene ble delt ut til elevene i 8. klasse av prosjektmedarbeider og forklart for elevene. Det ble understreket at deltakelse er frivillig.

Det ble foretatt lydopptak av dialogene i møtene. Lydopptaket ble senere transkribert og ble en del av datamaterialet. Rektor deltok på alle dialogmøtene, sammen med kontaktlærer, lærer tilknyttet klassen og sosiallærer. På én av skolene deltok også helsesykepleier.

PILOTPROSJEKT

I 1. klasse ble det avholdt dialogmøte med foresatte og skoleansatte, og i 5. og 8. klasse ble dialogmøtet avholdt med elever, foresatte og skoleansatte. I forkant ble det avholdt klassesamtale med hver klasse kort tid før dialogmøtet.

ELEVMEDEVIRKNING

Før dialogmøtet forberedte vi klassesamtale for 1. klasse. Prosjektdeltakerne avholdt møte med kontaktlærer hvor struktur og innhold i klassesamtalen ble gjennomgått og drøftet. Deretter informerte kontaktlærer elevene om at vi (prosjektdeltakere) ville komme på besøk i klassen, og snakke om mobbing. I klassesamtalen ble det i 1. klasse spilt rollespill med utestengelse som tema, og vi spurte barna om hva de tenkte om mobbing, og hva de kunne gjøre dersom mobbing oppstod. Kontaktlærer deltok, sammen med en annen lærer, og barnas meninger ble skrevet ned (anonymisert) og videreformidlet av kontaktlærer i dialogmøtet.

Vi (prosjektdeltakerne) avholdt klassemøte med 5. klassene. Kontaktlærer var med i klassesamtalen om mobbing. Elevene fikk informasjon om dialogmøtet, og vi snakket med elevene om hvordan de forstår mobbing, og hva de tenker at de voksne: foreldre og lærere, men også elevene selv kan bidra med for å forebygge mobbing.

Elevene i 8. klasse fikk informasjon- og samtykkeerklæring, og informasjon om dialogmøtet. På samme måte som i 5. klasse, snakket vi med elevene om mobbing, og hvordan foreldre, lærere og de selv kan bidra for å forebygge mobbing. Kontaktlærer deltok på informasjonsmøtet.

VÅREN 2021: EVALUERING AV PILOTPROSJEKTET

Evaluering av pilotprosjektet besto av erfaringene vi gjorde, gjennomgang av dokumenter: mal for dialogmøter og mal for gjennomføring av klassesamtale. Det ble avholdt evalueringsmøter med 2 elevrepresentanter, 2 foreldrerepresentanter og skoleansatte (inkludert rektor) for 5. og 8. klasse. Evaluering v/evalueringsskjema ble gjennomført i alle tre klassene. Prosjektdeltakerne som ikke hadde ansvar for dialogmøtet skrev feltnotater med

fokus på hva som åpnet og lukket dialogene underveis. Umiddelbart etter møtet hadde prosjektdeltakerne erfaringsdeling der feltnotater og erfaringer ble delt. Gjennomgangen, erfaringene og evalueringene utgjorde bakgrunnen for de endringer som ble gjort før hovedprosjektets oppstart. Vi hadde et særlig fokus på hvordan elevstemmens plass på best mulig måte kunne komme frem på de ulike trinnene.

Endringer med bakgrunn i evalueringer og fokus på elevmedvirkning

1. trinn: Erfaringene fra klassesamtalen var gode, og vi gjorde ingen endringer. Erfaringer fra dialogmøtet var at vi kunne strukturere samtalene bedre når det gjaldt dialog mellom foreldre og skoleansatte.

5. trinn: Vi var i tvil om hvorvidt 5. klassingene skulle delta i dialogmøte med foreldrene og de skoleansatte. Konklusjonen var at møtets form er for «voksent» for 5. klassingene. Dersom de skulle vært med, måtte formen endres. Foreldre og skoleansattes erfaringer med dialogmøtets form (samt erfaringer fra dialogmøter i barnehagen) var så bra at vi ikke ønsket å endre dette. Vi besluttet å utarbeide og prøve ut en annen form for dialogbasert klassesamtale med 5. klassingene.

For videre gjennomføring av prosjektet besluttet vi at kontaktlærer tok ansvar for klassesamtalen og for å bringe elevenes stemme inn i dialogmøtet. Ressurser for hvordan dette kunne gjennomføres i klassesamtaler før dialogmøtet med foreldre og skolens ansatte, ble utarbeidet i hovedprosjektet.

Det vektlegges i dialogmodellen på 1. og 5. trinn at kontaktlærer og foreldre etter dialogmøtet videreformidler til elevene hvordan skolen og foresatte i samarbeid med elevene vil jobbe videre med arbeidet for et trygt og godt klassemiljø, og forebygge mobbing.

Strukturen på dialogmøtene på 1. og 5. trinn:

8. trinn: Erfaringene fra klassesamtalen var gode, og vi besluttet å videreutvikle denne noe ved å lage en mal for klassesamtalen som vi kaller motivasjonssamtale før dialogmøtet. Denne har til hensikt å motivere elevene for dialogmøtet og «koble dem på» tematikken før dialogmøtet gjennomføres.

Dialogmøtet fungerte bra, både ut fra evalueringene og våre erfaringer. På 8. trinn fremla elevene selv sine synspunkter som kom opp som tema i motivasjonssamtalen. Både elever, foreldre og skoleansatte (og vi) er fornøyde med at elevene deltok. Det ble imidlertid utført uten bruk av case, og vi valgte å gjeninnføre casen fordi det kan gi bedre struktur på møtet.

Strukturen kan illustreres slik:

HØSTEN 2021: ETTER PILOTPROSJEKT

- Informasjonsmøte/forberedelse til dialogmøte med de ansatte på de ulike skolene og klassetrinnene
- Klassesamtaler på de ulike trinnene
- Revidert mal for klassesamtale for 5. trinn. Kontaktlærer tok ansvar for klassesamtalene både på 1. og 5. trinn og bragte elevenes stemmer inn i dialogmøtet
- Utarbeidet mal for motivasjonssamtale med elevene på 8. trinn
- Avholdt dialogmøte i to klasser på 1. trinn, to klasser på 5. trinn og to klasser på 8. trinn. Elevene på 8 trinn deltok sammen med foresatte og skoleansatte. Kontaktlærer tok ansvar for motivasjonssamtalen med elevene.

VÅREN 2022: ANALYSE

Datamaterialet består av:

- Transkribert materiale fra 9 dialogmøter
- Transkribert materiale av evalueringssamtaler på 5. og 8. trinn umiddelbart etter dialogmøte: samtale med skoleansatte, elever der elevene deltok i møte, foreldre, sosiallærer og helsesykepleier (i et møte)
- Notater gjort under evalueringsmøter med pilotskolene
- Utfylte evalueringsskjema av deltakere på alle dialogmøtene
- Møtereferater fra prosjektgruppen

TEMATISK ANALYSE

Vi har valgt en 4 stegs fenomenologisk analyse av datamaterialet (Giorgi, 1997; Malterud, 2011, s. 100).

1. *Danne et helhetsinntrykk*

Datamaterialet ble lest igjennom underveis, og notater ble gjort. Etter at dialogmøtene var ferdig avholdt og feltarbeidet var ferdig, ble hele materialet gjennomlest og drøftet på nytt. Det ble etter hvert foretatt en sortering og teksten/materialet ble gradvis redusert. Før vi gikk videre til steg 2, organiserte vi datamaterialet ut fra følgende struktur (jfr. den prosedurale og substansielle posisjon):

- a) Elevmedvirkning: Hva sier elevene om mobbing og om hvordan mobbing kan forebygges/håndteres?
- b) Hvilke temaer fremtrer i dialogmøtene i de ulike klasser / på de ulike trinn?
- c) *Evalueringer*: Hva sier elevene etter å ha deltatt på dialogmøtene?
- d) *Evalueringer*: Hva sier foreldre og skoleansatte etter å ha deltatt på dialogmøtene? Hva mener de fungerte? Hva kunne vært gjort annerledes?
- e) *Evalueringer*: Hvilke tilbakemeldinger fikk vi fra elever, foreldre og skoleansatte når det gjelder organisering av dialogmøtene, form, struktur og ledelse?

2. *Identifisere meningsbærende enheter*

Ved gjennomlesning kom det frem kategorier som vi kan beskrive som «meningsbærende enheter» og som i teksten fremkommer som temaer (funn)

3. *Abstrahere innholdet i de meningsbærende enheter*

Abstraksjon av de meningsbærende enheter fremkommer i drøftinger av funn

4. *Sammenfatte betydningen av dette*

Avslutningsvis, etter funn og drøfting kommer «oppsummering», og spørsmålet om det er fremkommet ny kunnskap blir drøftet.

FUNN

Vi har et omfattende datamateriale, og vi velger å presentere elevstemmen først på de ulike trinnene, for deretter å ha en sammenfatning og drøfting av elevens stemme i dialogprosjektet.

Deretter presenterer vi foreldre og ansattes forståelse av mobbing og de temaene de presenterer som de mest sentrale i det forebyggende arbeidet mot mobbing.

ELEVENS STEMME 1. TRINN: Klassesamtalen

Kontaktlærer i samarbeid med annen klasselærer har ansvaret for klassesamtalen og for å legge frem elevenes stemme i dialogmøtet med foreldre og skoleansatte. Kontaktlærerne «fulgte» malen og spilte rollespill med utgangspunkt i casen om Emma som blir mobbet av medelever. Elevene formidler følgende fra første trinn:

Hva er mobbing?

Noe av det som går igjen i utsagn fra elevene på 1. trinn er at mobbing er

«å erte», «si stygge ord», «dytte» og «stenge noen ute fra leken».

«Mobbing er at de ertes og sier slemme ting også gjør de dumme ting som å spenne bein»

«Mobbing er når de bare går fra noen når de spør om å leke, at de bare snur seg.»

«Mobbing er også å springe etter når de ikke vil og si at de skal ta oss»

«Å si at noen er tjukk eller å si at noen er stygge»

«Si det til en voksen». På spørsmål om hva de tenker at den som blir mobbet kan gjøre, sier barna at de må «*si det til en voksen, slik at de kan hjelpe,*» og «*si det til læreren, en annen voksen på skolen, mamma eller pappa*». Barna ønsker at foreldrene snakker med andre foreldre når mobbing skjer:

«Foreldre kan ringe mammaen til medelev om vi kan gå på besøk og bli enda bedre kjent»

Når det gjelder hva elevene tenker de kan gjøre selv er ett av hovedbudskapene at de kan *«hjelpe Emma å finne noen andre å leke med».*

Når kontaktlærere tar med seg elevenes utsagn inn i dialogmøte med foreldrene, forteller de om stort engasjement i klassen. Som det kommer frem av den web-baserte modellen blir elevenes utsagn anvendt gjennom hele dialogmøtet og knyttet sammen med foreldre og skolens ansattes perspektiver.

I og med at elevene ikke deltar på dialogmøtet understrekes også betydningen av at både kontaktlærer og foreldre må melde tilbake til elevene hvordan meningene deres ble tatt imot

på dialogmøtet med foreldrene, hva som ble snakket om og hvilke tiltak elever, foreldre og skole sammen skal gjøre for et trygt og godt læringsmiljø.

ELEVENES STEMME 5. TRINN: Klassesamtalen

Samtaleguiden til bruk i 5. klasse er utformet med samme hensikt som 1. trinn: å få frem elevenes perspektiver knyttet til et trygt og godt læringsmiljø, og hva elevene, foresatte og lærere kan bidra med for å skape et trygt og godt miljø i klassen. Det er skissert opp ulike alternativer i malen for klassesamtalen. Utgangspunktet for samtalene med elevene er tre temaer:

1. Elevenes forståelse av mobbing
2. Hva kan foreldre og skole gjøre?
3. Hva kan elevene gjøre?

Elevenes forståelse av mobbing

Utenforskap i sosiale medier

Det er ulike beskrivelser av å bli holdt utenfor fellesskapet pregere elevenes utsagn i begge 5. klassene, med et særlig fokus på utenforskap i sosiale medier.

«Mobbing er å ikke få være med i grupper på sosiale medier, aldri få kommentarer eller 'likes'.»

«Å snakke om noe hele tida, f.eks. Fortnite, selv om noen ikke får lov til å spille det.»

Tidsperspektiv og gjentakelse

Flere av elevene er opptatt av at mobbing har sammenheng med hvor lenge det varer og at handlingene må være gjentatt.

«Erte noen flere dager og at det ikke er tull. Hvis det er en god venn, er det ikke mobbing».

«Mobbing er at du utestenger noen hver dag - at noen går alene, så går to bak»

«Mobbing er å erte hver dag, slå eller sparke»

«At du gjør kokos mot noen hver dag»

Mobbingens kompleksitet

“Mobbing er at du sier nei til én person, men ja til alle andre”

“Mobbing er at hvis man ler når noen slår seg”

«Mobbing er å holde noen igjen så de ikke rekker bussen”

Når vi tar alle utsagnene knyttet til forståelsen av mobbing fra 5.klasse beskriver de mobbing som et komplekst fenomen som kan vise seg i ulike former.

Hva kan foreldre og lærerne gjøre?

Når det gjelder spørsmålene som handler om hva foreldre og lærere kan gjøre når en elev blir utsatt for eller mistenkes utsatt for mobbing, går svarene i begge klassene litt om hverandre, men hovedbudskapet til de voksne er:

«Snakk med oss»

Et hovedtema i begge klasser er en særlig oppfordring til foreldrene om at de må snakke med barna sine om hvordan de har det. De er konkrete i sine beskrivelser av hvordan foreldrene kan spørre dem på en god måte:

«Hvordan har du hatt det i dag på skolen?»,

«Hvordan har de andre vært mot deg på skolen?»

«Hva har du opplevd som har vært fint i dag?»

«Hvem har du vært sammen med, og hva gjorde dere sammen?»

Enkelte har med uttalelser som handler om den som mobber:

«De (foreldrene) må spørre hver dag om det var bra på skolen, når de kommer hjem. Prate med de som mobber og gjøre avtaler».

«Tro på oss»

Budskapet er at voksne (både lærere og foreldre) ikke må bagatellisere når barna sier fra om opplevelser som ikke er gode: *«Foreldrene må tro på oss når vi forteller noe. For noen ganger sier de bare 'nei, det er ikke så mye, nei, det var nok ikke sånn, det var ikke så viktig', men mamma og pappa må tro på meg!»*

Foreldre i samarbeid med hverandre.

Noen elever har god erfaring med at foreldre snakker med hverandre: *«For pappaen min ringte til en annen pappa og da ble det stopp»*. En annen elev sier: *«foreldre kan gjerne snakke med andre foreldre når det skjer noe»*. Da denne uttalelsen kom frem fortalte kontaktlærer at en annen elev rakte opp hånden og sa: *«jeg vil bare si noe: Det hjelper»*.

Si ifra til en voksen

På spørsmålet om hva eleven selv kan gjøre er svaret som oftest går igjen at man kan si det til en voksen: *«si ifra til en voksen hvis du blir mobbet eller ser andre som blir mobbet»*.

Samtidig er det også noen som er usikre på om det å si ifra til voksne er en god ide for *«det kan jo bli mye verre»*.

Både foreldre og lærere har ansvar

«Lærer må ta opp ting med de som gjør dumme ting»

«Læreren må følge ekstra godt med på den som mobber, og sende melding med hjem. Så kan foreldrene snakke med dem»

«Læreren skal snakke med den som mobber og gjøre avtaler»

Hva elevene kan gjøre?

«Vi kan si det til en voksen. Prøve å stoppe det. Si at det ikke er greit. Gå å si ifra selv eller si ifra til en voksen.»

«Si ifra til en lærer så de kan si ifra til den som mobber, og den som blir mobba.»

«Vi kan være med de som blir mobbet»

«Hvis jeg ble mobbet selv ville jeg prøvd å ikke bry meg, så hadde mobberen blitt lei»

«Hvis jeg blir mobbet kan jeg spørre noen andre om de vil leke med meg»

«Hvis noen mobber kan en si stopp»

ELEVENES STEMME 8. TRINN: Motivasjonssamtale og dialogmøtet

Det ble holdt motivasjonssamtale/klassemøte med alle klassene noen dager før dialogmøtet. Kontaktlærer gjennomførte motivasjonssamtalen.

Dialogleder ledet dialogmøtet. Elevene jobbet i grupper i deler av dialogmøtet, og det ble valgt ut en talsperson for gruppa, men dialogleder åpnet også opp for at andre på gruppene kunne komme med innspill underveis i dialogmøtet.

Elevenes forståelse av mobbing

Fysisk og psykisk vold/mobbing. Et sentralt funn er at elevene har en bred forståelse av mobbing og beskriver mobbing som:

«Mobbing kan foregå både fysisk og psykisk. Det kan være å slå, sparke, dytte, klore, lugge, spytte. Psykisk mobbing kan være utestenging, gruppepress, baksnakking og stygge blikk. Man kan også være redd, fysisk, for at noen skal gjøre noe med deg fysisk.»

Mobbing er en subjektiv opplevelse. Dette er et funn som går igjen, og som kommer frem ved sitater som:

«Det er den personen som kan si det er mobbing».

Andre elever sier det på en litt annen måte, og påpeker at ungdommene har med seg ulike erfaringer som kan påvirke opplevelsen av mobbing:

«Noen er mer følsomme enn andre, (...) Du har opplevd noe som har gjort et stort inntrykk på deg, som gjør at hvis du opplever noe lignende igjen så kan det være verre for deg enn det er for andre».

Et perspektiv ungdommene trekker inn er at det kan være ulike grenser for hva som er «kødd» og hva som er mobbing. En av ungdommene sier:

«Hvis offeret synes at det er mobbing, så er det mobbing, men kødde er helt noe annet. Da er alle sammen med på det. Det er mobbeofferet som skal ... Det er den personen som kan si at det er mobbing».

Tidsperspektiv. Ett funn er også at for at handlingene kan defineres som mobbing, må det ifølge elevene ha skjedd over lang tid eller gjentatte ganger:

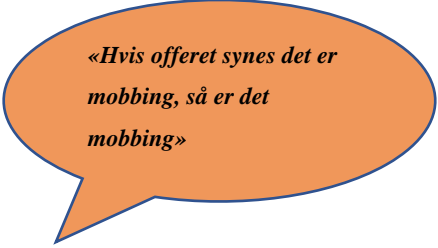
«Når noen plager deg mentalt eller fysisk over lang tid»,

«Når noen er slemme med andre gjentatte ganger»

«Mobbing er når man sier stygge ting over lengere tid»

Forståelsen ble problematisert i drøftingen med elevene og det kom nyanseringer som for eksempel:

«Som sagt så har jo alle forskjellige grenser på hva som holder, så det kan holde med én eller to ganger for at det skal være mobbing».

«Hvis offeret synes det er mobbing, så er det mobbing»

Nettmobbing er også et perspektiv ungdommene på 8. trinn vektlegger i sine beskrivelser av mobbing som fenomen.

«Mobbing kan også foregå på nett. Det kan være stygge kommentarer, ignorering, utestenging, baksnakking og gruppepress som også kan foregå på nett»

«bli utestengt fra grupper og at folk deler bilder av deg som du ikke vil».

Elevene i en av klassene forteller at de har hatt om nettvett på skolen. De sier:

«Bruke vettet sitt, altså.. Og nett, liksom, det sier seg jo egentlig selv, at liksom... Du skal jo ikke... snakke stygt om noen. Altså, du skal ikke skrive noe stygt til noen gjennom for eksempel Snapchat. Da må du tenke over 'Hadde jeg turt å si det der rett inn i ansiktet deres?' Sagt akkurat det du hadde skrevet».

Hva mener elevene foreldrene kan gjøre dersom en elev er involvert i mobbing?

«Snakk med meg»

Ungdommene ønsker at foreldrene skal ta initiativ til samtale om hvordan de har det på skolen. Flere av elevene er konkrete i sine beskrivelser og råd til foreldre:

«Ikke bare et overflatisk 'går det bra?' og så sier hun 'er du sikker', så sier jeg 'ja'. Da sier hun 'er du hundre prosent sikker?'»

Ungdommen gir uttrykk for at samtalen vanligvis stopper der. Det blir det samme hver gang. Ungdommene sier at de forstår foreldrene, fordi de ofte kan oppleve dem som masete dersom de spør for mye, men de mener foreldrene kan tenke igjennom hvor mange ganger de spør om det samme.

«De må jo sjekke hvordan vi ser ut. De kan se det på meg i hvert fall. Blir sur og svarer kanskje litt igjen.

...og hvis foreldre kanskje vil vite når de er litt masete, så kan de kanskje tenke gjennom hvor mange ganger de har spurt, hvor ofte de har spurt. For hvis man spør... fem ganger på en dag, så begynner det kanskje å bli litt mye.

Så kan de jo stille andre type spørsmål, sånn 'Hva var det som gjorde at du hadde det bra i dag?' eller: 'Hva var det som gjorde at du ikke hadde det bra i dag?' I stedet for bare ja- og nei-spørsmål, for da blir det 'Ja, jeg har det bra.'»

Foreldre kan snakke med læreren.

Dersom foreldrene er usikre på om mobbing forekommer eller om barnet deres ikke har det bra, er det et ønske fra en del elever at foreldrene skal ta kontakt med læreren/skolen. Det fremkommer også som et tema at noen elever er redde for at foreldre ikke tør å ta kontakt med skolen, eller at noen foreldre ikke bryr seg om barna sine.

«Hvis ikke foreldrene kan stole helt på at barna liksom forteller det som er sant, så kan de jo også snakke med lærere, og sørge for at liksom barna har det greit og er med på å skape et trygt miljø.»

Hva mener elevene at lærer og skoleansatte kan gjøre dersom en elev er involvert i mobbing?

«Ta oss på alvor» fremtrer som et tydelig ønske i datamaterialet fra 8. klassingene. Elevene sier at det handler om at de trenger å ha en lærer de kan stole på. Flere gir uttrykk for å ha erfaringer med at de som sier ifra ikke blir tatt på alvor:

«at ikke de tar det like seriøst», og at «de ikke greier å stole på læreren».

«Læreren må ta det seriøst og snakke om det.»

Elevene sier at de også selv har ansvar. Medelever må si ifra dersom de er vitne til en situasjon der noen ikke har det trygt og godt. De kommer med et eksempel:

«Så hvis du ser ham bli dytta i skolegården, for eksempel, så kan du gå bort og prøve å avbryte det. Og så deretter ta det videre med en voksen».

På spørsmål fra dialogleder om hva de tenker om det «å si fra til en voksen» sier en elev:

«Det kan være litt vrient, for hvis du ikke har snakket direkte med dem (den som blir mobbet) så kan du ikke vite om det faktisk... at det er det de føler, at.. de har det vondt. Pluss at... Det er ikke alltid lærere hører, tenker så mye over det etterpå. Og da blir det sånn... Du må si det på en måte som gjør inntrykk, sånn at læreren tenker litt over det, eller tenker litt mer på det».

Slik dette utsagnet kan tolkes, mener de at det kan være en utfordring å få lærer til å forstå alvoret og ta elevens bekymring på alvor. Elevene oppfordrer lærer til å *«ta tak i det kjapt, sånn at det ikke blir verre og mobbinga fortsetter»*. De sier også at *«dere kan ikke bare bli ferdig med den etter en måned, liksom løst den»*. Det kan forstås slik at elevene har erfaringer med at lærer legger mobbesaken bort etter for kort tid. Elevene ønsker at lærer ikke slipper taket i saken for fort.

«Gi oss litt tid»

«Det kan være at vi ikke har lyst til å si det med en gang» er et tydelig budskap fra elevene til voksne. Slik det er fremkommet ønsker elevene at lærerne og også foreldrene skal ta dem på alvor, og spørre ordentlig dersom de er bekymret. Samtidig sier elevene at det kan være vanskelig å snakke om mobbing de er utsatt for eller mobbing som skjer i skolen/klassen, blant annet fordi de er redde for at læreren tar det opp i hele klassen:

«Læreren må ta hensyn til at det kan være at vi ikke vi har lyst til å si det med én gang. For eksempel ... Det er også sånn at hvis det noen ganger har skjedd noen saker eller noe sånn, så kan det være at læreren tar det opp foran hele klassen. Altså, ikke alltid anonymt. Så de sier: 'Ja, i dag skjedde det noe mellom for eksempel guttene og de og de og de', at da kan det føre til at ikke den som gjorde det tar det like seriøst».

Elevene sier at det også kan være vanskelig finne ut av og snakke om følelsene *«å fortelle hvordan, akkurat hvis, hvordan man har det og føler»* og at de derfor trenger litt til å hjelp til å finne ut av det.

Sladring er et hovedtema og kan hindre elevene i å si ifra om mobbing. Elevene er ganske tydelige på at alle har ansvar når det gjelder mobbing, at de som medelever har ansvar for å si ifra til voksne, og at skolen har ansvar for å undersøke hvem som mobber. Elevene sier at det noen ganger kan være veldig vanskelig å si ifra fordi «*det er noen folk som sier at det er å sladre når du sier noe til læreren om de har gjort noe dårlig, også ... blir det mobbing*». Elevene kommer med ulike forslag som kan forhindre sladring, som: «*å sørge for at de ikke hører når du sier ifra om det*». Eller at «*flere kan gå sammen og si ifra til lærer*». Men det kan være utfordrende, fordi det ofte er flere en én som mobber. Elevene sier også at «*noen er skumlere enn andre. De kan være eldre og sterkere*». Elevene har også forslag til læreren om elevsamtaler:

«Ta én og én ut og høre: 'Ser du noen som har det sånn?' Eller at hvis du for eksempel har en mistanke om at en ikke har det så veldig bra, så kan du ta ut den du, liksom... Den personen som virker... henger mest med dem, eller er mye med den personen. Og så kan du spørre: 'har du lagt merke til at.... ?'»

Hva kan elevene selv bidra med?

Å si ifra, inkludere og passe på den som blir mobbet er de hovedtemaer som går igjen blant 8. klassingene.

«Hvis noen er slemme med ham, og han ser at vi går og sier det til en voksen, så kan han føle seg litt trygg på oss, på en måte». I alle klassene blir også inkludering av den som er utsatt for mobbing nevnt:

«Elevene kan prøve å inkludere ham litt, og passe på ham. Også si ifra til en voksen hvis de ser noe. Og ta ham med hvis dere er på sånn fritidsaktivitet sammen, sånn fotball og sånne ting, så kan du invitere ham med på det. Eller du kan invitere ham med å spille fotball etter skolen».

Sammenfatning / drøfting av elevstemmene

Hva sier elevene om mobbing?

Vi valgte å starte klassesamtaler, motivasjonssamtaler og selve dialogmøtene med en dialog om hvordan en kan forstå mobbing. Elevenes uttalelser om hvordan de forstår mobbing er

innledningen til dialogmøtene på alle trinn. Deretter får foreldre og skolens ansatte mulighet til å si hva de tenker om elevenes forståelse av mobbing.

Elevene på alle trinn gir uttrykk for å være godt kjent med begrepet mobbing, og hva ordet innebærer. Forståelsene fremstår noe ulikt, avhengig av alder og modenhet. Utestengelse er et tema som går igjen på alle trinn. På 1. trinn er elevene mest opptatt av ekskludering i lek. Lekens betydning for trivsel og trygghet for barn i barnehagealder og småskolen er godt dokumentert i forskning (Alvestad, 2019, Lund et.al, 2015), og dette forsknings- og utviklingsprosjektet bekrefter at 1.klassingenes fokus på lekens betydning for et trygt og godt barnehagemiljø er avgjørende i det forebyggende arbeidet i skolen.

«Mobbing og kødd er jo ikke det samme»

Elevene på 8. trinn uttrykker en nyansert forståelse som inkluderer både fysisk, psykisk og digital mobbing. Elevene på 5. og 8. trinn har meninger om at det er den subjektive opplevelsen til den som blir utsatt for mobbing som avgjør hvorvidt det er mobbing eller ikke. På både 5. og 8. trinn fremkommer tidsperspektivet som en del av forståelsen av mobbing, dvs. at for at det skal betegnes som mobbing, må handlingen må gjentas over tid. Elevene på 5. trinn gir uttrykk for at det er forskjell på mobbing og erting, og elevene på 8. trinn mener at det er forskjell på «mobbing og kødd». Elever i begge trinn sier at «hvis det er en god venn er det ikke mobbing».

Selv om elevene gir konkrete og ganske klare beskrivelser av hva som er mobbing, inneholder beskrivelsene likevel elementer som kan tolkes som motstridende. På den ene siden er det konkret (slag, stygge ord m.m.) og på den andre siden kan det være opp til den enkeltes subjektive opplevelse hvorvidt det skal defineres som mobbing. Dette er, etter vår oppfatning, noe av det som gjør at dialoger om forståelsen av mobbing er så viktig. Mobbing er ikke et eksakt begrep som enkelt kan beskrives. Det er et begrep som er knyttet til komplekse sosiale og emosjonelle prosesser i den enkelte, så vel som i relasjoner og kontekster. Funnene fra dette prosjektet bekrefter dette både gjennom elevenes, foreldrenes og de ansattes beskrivelser av mobbing.

Elevenes skille mellom «erting», «kødd» og mobbing bekrefter noe av mulighetene og betydningen av å ha dialoger om hvordan elever forstår mobbing. Ikke minst kan det tydeliggjøre hvor viktig dialoger om mobbing er for å skape respekt for elevens ulike perspektiver, sårbarheter og styrker i møte med utfordrende relasjoner og situasjoner.

I Utdanningsdirektoratets (Udir's) sider nullmobbing.no (Utdanningsdirektoratet, 2021) står det at «tull kan være mobbing» og det vises til at f.eks. bruk av kallenavn, ironi, eller at det blir lagt ut bilder av personen etc. ikke nødvendigvis oppleves som tull, men som mobbing.

Vi anvendte Udir's beskrivelse av hva mobbing kan være, sammen med elevstemmen, i innledningen av hvert dialogmøte, for å vise hvor komplekst begrepet er, og for å ikke knytte begrepet kun til «ferdige» definisjoner. Når Udir på sine nettsider nullmobbing.no skal beskrive mobbing, kommer de med eksempler på en rekke ulike handlinger som kan være mobbing: å bli holdt utenfor, å bli slått, dyttet eller pirket på, å aldri få kommentarer eller «likes» på bilder eller andre ting, og en rekke andre eksempler fra hverdagslivet til barn og unge i skolen (Utdanningsdirektoratet, 2021).

Hvordan elever, foreldre og skolens ansatte forstår mobbing er mangfoldig, selv om gjentakelse og tidsperspektiv går igjen både hos både elever og foreldre. Dan Olweus sin definisjon er tydelig en del av mange elevers og foreldres forståelse av mobbing.

Han definerer mobbing på følgende måte: *”En person er mobbet eller plaget når han eller hun, gjentatte ganger og over en viss tid blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere personer”* (Olweus, 1997, s. 17).

Både elever og foreldre nyanserer begrepet underveis i dialogene, der den subjektive opplevelse etter hvert blir mer sentral. Hvor grensen går for hva som skal defineres som mobbing vil, i følge både flere foreldre og elever, være avhengig av opplevelsen til den som er utsatt for «tull», «erting», «kødd» eller «mobbing,». Ulike konteksters betydning, og det som skjer i og mellom ungdommene i ulike situasjoner, blir også trukket frem som variabler for hvor grensene mellom tull og mobbing går.

Hensikten med å ha denne tematikken innledningsvis i dialogmøtet er å åpne opp for forskjellige perspektiver, lytte til hverandres forståelse og håpe at det kan bidra til at både elever, foreldre og ansatte åpner opp for ulike fortolkninger, ulik sårbarhet, og betydningen av de voksnes stadige dialoger med barn og unge om mobbing. Evalueringene viser også at alle de tre gruppene opplevde denne delen av møtet som svært lærerik og meningsfull.

Både nasjonale og internasjonale forskningsmiljøer har i mange tiår presentert forskjellige definisjoner av mobbing med ulike fokuspunkter. Men enten det er forskere, lærere, foreldre eller ulike fagmiljøer som diskuterer mobbing, har det i løpet av det siste tiåret skjedd en

endring i hvordan en forstår mobbing som fenomen. Utviklingen har gått fra individfokus til fokus på relasjon og kontekst, fra fokus på rollefordeling som mobber, plager eller offer, til muligheter og utfordringer i sosiale prosesser. Det blir gjerne beskrevet som et skifte fra første til andre paradigme (Hansen, 2021; Lund, 2020; Sønndergaard & Hansen, 2018). Det er spennende at både elever, foreldre og skolens ansatte er opptatt av og engasjerte i dialoger omkring mobbebegrepet, og at det blir en del av dialogmøtets kjerne som preger de tiltak som blir foreslått på slutten av møtet.

Det er relasjoner, elevenes ulike kontekster, sosiale medier, de hverdagslige sosiale prosesser og de voksnes ansvar som blir i sentrum for det forebyggende arbeidet mot mobbing. Dette blir også understreket i UNESCOs definisjon av mobbing:

Mobbing i skolen er personlig eller online atferd mellom elever innenfor et sosialt nettverk som forårsaker fysisk, emosjonell eller sosial skade hos eleven den er rettet mot. Atferden er preget av ubalanserte maktforhold som muliggjøres eller hemmes av sosiale og institusjonelle normer og kontekster i skolen og utdanningssystemet.

Skolemobbing tyder på et fravær av effektiv respons og omsorg for den gjeldende eleven fra jevnaldrende og voksne.

Sentrale temaer knyttet til elevenes uttalelser

Nettmobbing

Online-atferd er en del av mobbedefinisjonen til UNESCO, og funnene fra vår undersøkelse viser at for elevene på 5. og 8. trinn er utestengelse i sosiale medier sentralt i deres dialoger om mobbing. 2,2 % av elevene i Elevundersøkelsen 2021 rapporterer at de har vært utsatt for digital mobbing. 44% av elevene som har vært utsatt for digital mobbing rapporterer også at de utsettes for andre former for mobbing. Andelen som oppgir at de mobbes digitalt er høyest på 5. trinn (3,9%) og 2,3% på 8. trinn (Wendelborg, 2021, s. 20).

På 5. trinn hadde vi lengre dialoger med bakgrunn i elevenes initiativ fra klasesamtalen omkring spill som Fortnite. Anbefalt aldergrense er 12 år på grunn av «hyppige former for mild vold» (barnevakten.no). Flere foreldre synes det var vanskelig å sette grenser, og opplevde at ulike regler for nettbruk i foreldregruppen på 5. trinn skapte konflikter i diskusjonene hjemme. Her så vi at selv om ikke dialogmøtet førte til at alle ble enige om samme regler, var det flere som uttrykte at det var svært viktig å belyse denne tematikken og bevisstgjøre dem på hvor nødvendig samarbeid mellom foreldre er som en del av det forebyggende arbeidet mot mobbing.

På 8. trinn var det inkluderings- og ekskluderingsprosessene som foregår på nett som dominerte dialogene omkring nettmobbing. I denne delen av dialogene var det elevene som var mest aktive. De beskrev hvordan det å bli holdt utenfor ulike grupper og hvordan sårende kommentarer, eller mangel på respons, opplevdes som mobbing. Foreldre og skolens ansatte var svært lydhøre og kom med innspill underveis både gjennom spørsmål og forslag til tiltak. Flere foreldre uttrykte at den digitale verden opplevdes utfordrende i foreldrerollen fordi blant annet grensene for hva de som foreldre skulle blande seg inn i og hva som skulle være elevenes egen «verden» kunne være vanskelige å finne ut av.

I disse dialogene erfarte vi at elevenes opplevelser av digital mobbing ble løftet frem og synliggjort for både skolens ansatte og foreldre, og styrket de voksnes kompetanse på 8.klassingenes livsverden. Vi tenker også at kommunikasjon mellom foreldrene, mellom elevene, mellom skolens ansatte og elever og foreldre i etterkant av dialogmøtet kan bli enklere når temaet allerede er tatt opp. Både foreldre og skole har mange temaer som kan tas opp i etterkant av dialogmøtene med bakgrunn i det elevene har problematisert.

Tillit til voksne

Ett tema som er sentralt i elevenes uttalelser er tilliten til de voksne. Elevene på 1. trinn er raske med å si at dersom man blir utsatt for mobbing, eller ser noen som blir utsatt for mobbing, så må de «*si det til en voksen slik at de kan hjelpe*». En voksen er i denne sammenhengen lærerne eller foreldrene. Det virker også som elevene på 5. trinn har tillit til at de voksne kan ordne opp, samtidig som de også gir uttrykk for erfaringer med at det ikke alltid skjer fordi de voksne ikke tar det de sier på alvor.

Et budskap som går igjen hos elevene på både 5. og 8. trinn er at «*foreldre må tro på oss når vi forteller*». Det antyder at de også har erfaringer med at de ikke alltid blir tatt på alvor. På begge trinn finnes en ambivalens når det gjelder tillit til voksne. Elevene på 8. trinn ber om at de voksne øver seg på å bli bedre til å forsøke å få kontakt med den enkelte ungdom. Dvs. at foreldre, men også lærere, tar initiativ til samtaler og ikke gir opp når de har mistanke om at noe ikke er greit. Noen 8. klassinger reflekterer over hvordan de selv kan uttrykke sin bekymring til læreren på en måte som øker sjansen for å bli tatt på alvor. De sier at mobbing er vanskelig å snakke om, og at det generelt er krevende for ungdommene å snakke om vanskelige ting med voksne, men de ber om at de voksne ikke gir opp, og at de er tålmodige selv om de ikke sier ifra med en gang.

Barnehageundersøkelser viser at de yngste barna har en forståelse av at det er viktig å si ifra til de voksne (Helgesen, 2014; Lund, 2015), og dette bekreftes også tydelig på 1. trinn. På 5. og 8. trinn er *ønsket* og *behovet* for de voksnes oppmerksomhet, støtte og interesse sterkt til stede hos elevene. Elevene ønsker at de voksne skal være interessert i dem, spørre og ikke «gi seg» selv om det noen ganger, i følge en 8.klassing, «*ikke ser sånn ut*». Da gir de klare råd til de voksne om å være tålmodige og gi dem litt ekstra tid.

Det betyr, slik vi tolket deres utsagn, at de har en god selvforståelse og vet at de ikke alltid er så lette å kommunisere med når ting er vanskelige. Evnen til refleksjon over egen væremåte og følelsesuttrykk var noe som imponerte og overrasket flere av foreldrene og de ansatte.

Flere av elevene viser til episoder der de har fått hjelp, både fra skolens ansatte og fra foreldrene, og at dette har hatt stor betydning for videre tillit til voksne.

Men det er også historier som viser at de ikke alltid opplever at de voksne tar på alvor det elevene formidler når de ikke har det trygt og godt på skolen, noe som igjen kan føre til

manglende tillit. Dette er det også annen forskning som bekrefter (Helgeland & Lund, 2018; Wendelborg, 2021). I Elevundersøkelsen er det en gradvis reduksjon i elevenes opplevelse av «støtte fra lærere» fra 5. trinn til 8. trinn (Wendelborg, 2021, s. 43). I Elevundersøkelsens variabel «støtte fra foreldrene» er det lite variasjon fra 5.- 8. trinn (ibid,s.53). Vi kan ikke, med bakgrunn i våre data, se noen forskjeller mellom 5. og 8. trinn.

På alle trinn er tilliten til de voksne tett knyttet til det å bli trodd og tatt på alvor. Det å bli trodd oppleves reelt når det fører til handlinger og samarbeid med elevene og de voksne hjemme og på skolen. Tall fra de siste års forskning viser at det er store variasjoner i hvor lang tid § 9a-saker tar, og at samarbeidsutfordringer på ulike nivåer i saksbehandlingen hindrer gode tiltak i arbeidet mot mobbing (Barneombudet, 2019; Hellang, 2019). Dette er også en av grunnene til at dialoger mellom elever, ansatte i skolen og foreldre er så avgjørende i det forebyggende arbeidet mot mobbing.

Samarbeid mellom foreldre og mellom foreldre og skole

Elevene på alle trinn viser til hvordan samarbeid mellom foreldrene kan være avgjørende og viktig når elever ikke har det trygt og godt. Det samme blir understreket av foreldre og ansatte i skolen. Alle gruppene ønsker samarbeid og ser nødvendigheten av samarbeid for et trygt og godt skolemiljø. Det betyr at alle muligheter for et godt samarbeid har et solid utgangspunkt ifølge denne undersøkelsen. Dette betyr *ikke* at vi idylliserer dialogene, men vi har stor tro på dialogens kraft i samarbeid. Dialogmøtene er et forebyggende tiltak som har potensial til å skape et felles språk og en felles forståelse for ulike perspektiver. I innledningen til dialogmøtene legges det frem klare restriksjoner om at konkrete mobbesaker ikke skal være en del av møtet. Mobbesaker følger egne prosedyrer med utgangspunkt i kapittel 9a i opplæringsloven, men dialogmøter kan bidra til at dialogene i mobbingens komplekse univers kan gjøre at den enkelte mobbesak kan løses raskere og mer effektivt. Når elever, foreldre og skolens ansatte har etablert en grunnleggende god samarbeidsdialog kan det være enklere å ta kontakt, og å tørre å ta opp ting som er vanskelige, for alle parter.

Funn om hvordan foreldre- og skoleansatte forstår mobbing

Foreldres forståelse av mobbing

Foreldrestemmene dominerer i dialogmøtene sett i forhold til skoleansatte. Vi tenker at det har sammenheng med at det var en klar overvekt av foreldrestemmer (30 – 40 til 5 – 6 skoleansatte).

1. trinn

Foreldrene stilte noen grunnleggende spørsmål om hva som kan klassifiseres som mobbing. Dette utsagnet kom fra en forelder til en 1. klassing, og har med seg de ulike perspektiver på mobbing som ble drøftet i dialogmøtene for 1. trinn i dialogene mellom skolens ansatte og foreldre:

«Hva er mobbing og hva er erting? Er det bare når det er snakk om utestengelse? Eller er det biting og lugging hver dag? Hver dag på skoleveien? (...) det er jo en del av en sånn læringsprosess ved å bli voksen også. (...) og tåle litt. Men man skal ikke bite i seg for mye. Og som foreldre så skal man jo ikke bagatellisere noe. Så det er vanskelig. Og barn er forskjellige. Noen er veldig sensitive, mens andre er beinharde. Noen fortelle masse hjemme, andre ingenting»

5. trinn

Noen foreldre mente at det er forskjell på hvordan barn opplever hendelser:

«Noen kan oppleve det som mobbing, andre som tull. Barn opplever livshendelser, f.eks. skilsmisse, og blir ekstra sårbare i en periode. Da kan de bli lettere krenkbare, eller også ha lettere for å krenke andre for å hevde seg litt mer».

Mobbing som intensjonelle handlinger ble drøftet:

«(...) det må jo gå på intensjonene til den som gjør noe. En dytt trenger jo ikke være mobbing, men hvis det er en intensjon bak, så er det mobbing».

Foreldrenes reaksjoner på barnas forståelse av mobbing på 5 trinn (etter kontaktlærers fremlegg). Foreldrene virket overrasket over barnas forståelse av mobbing:

«Det ble veldig nært. (...) det kommer jo fra barna selv. Så dette er jo selvopplevde ting. Det var det første som slo meg» og «det virker som de kan masse om mobbing».

«Jeg er imponert over hva barna svarte. Synes det var modne svar. Og så kom de inn på dette med Fortnite, at det egentlig gjelder alle spill. Det er en helt ny utfordring for oss som foreldre også».

8 trinn

Den subjektive opplevelse som utgangspunkt for å forstå mobbing ble en del av dialogene på 8. trinn.

«Mobbing kan oppleves forskjellig for hver enkelt. Årsak til mobbing kan f.eks. være gruppepress som: 'hvis du snakker med henne vil jeg ikke være venner med deg'».

«Noen opplever den minste ting som mobbing, andre tåler mer før de sier fra. Sånn er det og sånn vil det alltid være.»

Foreldrene er også, som elevene, inne på tidsperspektivet som en del av det å skille mellom mobbing og mindre alvorlige hendelser:

«Er det to ganger i løpet av en uke, så begynner vi å snakke om plaging. Da vil jeg jo tenke at vi nærmere oss grensa på mobbing. Er det et halvt år imellom er det ikke sikkert det er mobbing».

Foreldre drøftet også at mobbing har endret seg i møte med den digitaliserte verden:

«Mobbinga har jo endra seg fra vi vokste opp, utestenging fra sosiale medier... det er jo ikke sammenlignbart i det hele tatt».

Særlig i én klasse var foreldrene særlig opptatt av nettvett. En forelder sier:

«Det er vanskelig det der med nettvett, fordi med en gang du lager en gruppe, så kan du, uten egentlig å mobbe noen, bare velge å ikke invitere alle. (...) det med Snapchat, du ser at fire av vennene dine har det gøy, og du var aldri invitert, at det skjer kanskje flere ganger (...) og som jeg tipper kjempemange i dette rommet har opplevd. (...) de fleste vil nok takle det en gang eller to, men hvis det skjer systematisk, så vil jeg si det er mobbing».

Skoleansattes forståelse av mobbing

Ansatte ved skolen trekker ikke frem tidsperspektiv eller gjentakelse som bakgrunn for å forstå mobbing. I dialogmøtene bekrefter de både elever og foreldres beskrivelse av kompleksiteten i begrepet, og kommer med få egne beskrivelser av egen forståelse. Her trekkes heller frem dilemmaer med henhold til grenseoppgangene mellom mobbing og for eksempel uhell:

«Når er det bare en stygg kommentar som er sagt ved et uhell, og når er det mobbing eller krenkelse? Det er jo ganske avgjørende.»

En skoleansatt sier også noe om utfordringene i det å forstå de unges verden både med hensyn til språk og grenseoppganger mellom mobbing og det som er en del av livsmestring:

«Det er mange ord og begreper som vi litt eldre sliter med å henge med på og mye av dette er ganske komplisert: Ditching og blikking og ...»

En av elevene rekker umiddelbart opp hånda og forklarer læreren hva «ditching» er: *«Det er når du går fra noen. Når du stikker».*

Ansatte lyttet og bekreftet elevers og foreldres forståelse av mobbebegrepets kompleksitet, og de var også imponert over elevenes evne til refleksjon omkring mobbebegrepet:

«Det baserer seg mer på opplevde hendelser enn at vi har en liste vi har gått igjennom, 'dette er mobbing', og så ramser vi opp. Jeg har tidligere snakket med dem og fått dem til å definere selv 'hva er mobbing'. Det er liksom mer den veien man går når man jobber med det. Og barn er kloke. Og de opplever og tenker og reflekterer.»

På en av skolene sier rektor:

«...Og at det er så konkret. At mobbing ikke bare er erting, altså de finner et annet ord, men de er veldig sånn tydelige på hva det er.»

Oppsummerende refleksjon om hvordan foreldre og skoleansatte forstår mobbing

Når vi ser funnene under ett er det noe som er felles for alle trinn: Foreldrene og skoleansatte åpner opp for mobbebegrepets kompleksitet, og vi opplever at de drøfter de spørsmål som stilles i forskningsmiljøer og samfunnsdebatten: Intensjonalitet, den subjektive opplevelse, ulike elevers sårbarhet, dilemmaer, gjentakelse, tidsperspektiv og de utfordrende grensene mellom hva som kan defineres som mobbing og hva som eventuelt ikke kan defineres som mobbing.

Som tidligere understreket mener vi at dette er et helt sentralt dialogtema som jevnlig må løftes frem i skolen; i klasserommet, på foreldremøter, på personalrommet og på dialogmøter. Det bevisstgjør og synliggjør ulike perspektiver, og målet er ikke et fasitsvar, men de refleksjoner som foregår mellom elevene, mellom de voksne og mellom de voksne og elevene, hjemme og på skolen. Det betyr ikke at det ikke finnes rett og galt. Målet er å åpne opp for ulike forståelser og samtidig holde fast i kjerneverdier som er en del av skolens verdigrunnlag. En inkluderende skole der det alltid er de voksne i samarbeid som har hovedansvaret. Verdier som respekt, tilgivelse, likeverd og solidaritet er en del av skolens verdigrunnlag. I den overordnede delen av opplæringsplanen, etter beskrivelsen av disse kjerneverdiene, står det følgende i avsnitt 1.1: *«Elevene skal selv bidra til å ivareta menneskeverdet og reflektere over hvordan de kan forhindre at det krenkes»* (Utdanningsdirektoratet, 2019).

Foreldre og skolens ansatte imponeres over elevenes evne og vilje til refleksjon om tematikken, og vi så at de i møtet gjennomgående henviste til elevenes utsagn og forståelse. Flere av dem sa: *«Som elevene sa så klokt»*, *«vi mener jo egentlig det samme som elevene sa»* og *«akkurat som elevene beskrev så tenker jeg at...»*.

Vi opplevde også at Utdanningsdirektoratets beskrivelse av hva mobbing kan innebære åpner opp for at mobbingens uttrykk kan ha så mange former, og ikke nødvendigvis plasseres enkelt i en kategori. Sammen med elevenes beskrivelse åpnet dette opp for ulike perspektiver og refleksjoner omkring begrepet.

I tillegg til dialogene om hvordan mobbingen kan vise seg i skolehverdagen var foreldre på 5. og 8. trinn, i likhet med elevene, opptatt av den mobbingen som foregår på nett. Vi anbefaler at skolens ansatte som skal lede dialogmøter på mellomtrinnet og ungdomsskoletrinnet undersøker hva elevene tenker om dette i klassesamtale/motivasjonssamtalen før dialogmøtene.

Foreldre og skoleansattes hovedtemaer i dialogmøtene på 1., 5. og 8 trinn

I første del av dette avsnittet har vi valgt å fokusere på temaene som er felles for de ulike trinn.

I siste del er det ett tema som skiller seg ut for 1. trinn: SFO.

Godt samarbeid mellom skole og hjem med lav tersket for kontakt.

«Vi må ha lav terskel for å ta kontakt med hverandre, og det bør være er en felles plikt for både foreldre og lærere.» Foreldrene på alle trinn er tydelige på at de ønsker å bli informert av skolen dersom barnet deres er involvert i mobbing.

«Lav terskel i forhold til skolen er å ta kontakt med læreren hvis det er noe jeg bekymrer meg for. Det er ikke alle foreldre som kanskje har samme opplevelse eller kanskje ikke nødvendigvis fikser helt å ta tak i det selv».

«Kjenner man foreldrene godt, og lærer, så får man en helt annen dialog. Det tror jeg er avgjørende».

«Det er lettere å snakke i fredstid enn krigstid».

De ansatte på alle trinn oppfordrer foreldrene til å ta kontakt ved bekymring:

«Det er aldri feil å ta kontakt. Ikke vær redd for å ta kontakt. Det er ikke mas.»

«Det er i dialog med foreldrene man best kan hjelpe barnet.»

En skoleansatt sier: *«Så tenker jeg jo at - jeg hører jo at dere ønsker mer dialog. Så det må vi jo uansett ta til etterretning. At det er jo en greie, at dere ønsker mer dialog. Og vi opplever jo dialog og informasjon som positivt, så jeg tenker det må jo vi ta med oss. Det er jo et innspill som jeg hører fra flere av dere, som jeg tenker... Vi hører det og det må vi jo... kanskje bli flinkere til, da.»*

En annen lærer sier: *«Jeg kan bli flinkere til å ringe hjem til dere.»*

Lærere belyser også dilemmaer rundt hva som skal informeres om, og ulike vurderinger angående det å informere foreldre:

«Så det snakker vi ganske mye om, men det er en bit, da, det med kompleksiteten i skoledagen og hvor mye som skjer innenfor en ganske sånn kort tidsramme med mange barn, så dette med utvalget om hva skal vi ringe hjem på, det kan hende at vi tenker annerledes om det, noen ganger, og vurderer det annerledes enn dere gjør hjemme når dere får den ene eller de to historiene. Så det er en bit av bildet i alle fall.»

«Så tenker jeg at han ble dyttet litt i skolegården, men vi snakket sammen og ordnet opp og det er ikke noe som skjer ofte, så jeg tenker det er greit at vi tar det her (på skolen). Jeg tenker det samme som deg (til foreldre) at for å hjelpe må vi vite. Men så er det også en sånn grense der, at noen – hvis du får veldig mange telefoner, så kan det bli vanskelig. Men jeg tenker at vi må ha en dialog. Det er noen dilemmaer med taushetsplikten, men det er også viktig at dere skal vite.»

Personvern

En far sier: *«Jeg har opplevd sperrer, kanskje fra skolen pga. personvern?»*

Rektor svarer: *«Vi ønsker dialog, men vi må ha samtykke fra foreldre. Vi kan spørre forelder: tenker du det er ok at vi informerer om noe av det her til de andre i klassen? Det kan vi gjøre i noen saker. Det er viktig at vi stiller de spørsmålene til de som er involvert. For uten det, kan vi ikke gjøre det. Men hvis vi som skole skal klare å jobbe i dialog, jobbe for å ta vare på*

dialogen, og det er jo veldig mye rundt de vanskelige situasjoner i en klasse hvor det lett er flere barn som er involvert, da trenger vi at foreldregruppa snakker sammen.»

Samarbeid mellom foreldrene

«Når det kommer til foreldre, så synes jeg jo at noe av det viktigste er at vi kjenner hverandre og kan ta en telefon til noen».

Mor 5.trinn

«Det handler veldig mye om de relasjonene vi har. For jeg tar lettere en telefon til naboen enn jeg gjør til noen jeg aldri har hilst på. Og det legger jo et lite press på oss foreldre også, vi må faktisk stille opp på det som er av arrangementer og interessere oss i å bli kjent med de andre foreldrene.

«Når det kommer til foreldre, så synes jeg jo at noe av det viktigste er at vi kjenner hverandre og kan ta en telefon til noen».

«Jeg tror det er bedre å ha samtalene i forkant (...) for jo bedre vi kjenner oss, altså jo tidligere vi kjenner hverandre, jo enklere er det å ta den telefonen da, og ta den praten når ting oppstår.»

«Jeg tenker det er lav terskel hvis du hører noe fra barnet ditt f.eks. at den og den... 'den sa noe stygt om den, og det synes jeg ikke var greit mamma, eller hva synes du?' Da kan datteren min komme hjem og si 'Kan du snakke med mammaen?'».

Noen foreldre gir uttrykk for at det kan være litt skummelt å ta kontakt med andre foreldre, *«Det er litt skummelt å ta den telefonen»*, og føyer til *«det hjelper hvis det kan avtales at det er ok.»*

Lærere på alle trinn understreker betydningen av at foreldre samarbeider med hverandre. En lærer gir et konkret eksempel på dette:

Foreldrene ordnet opp i en konfliktsituasjon som var på vei til å utvikle seg negativt. Han fikk en telefon fra den ene forelderen som sa: *«Hei, jeg vil bare fortelle at vi ordnet opp, men vi ville at du skulle vite det»*

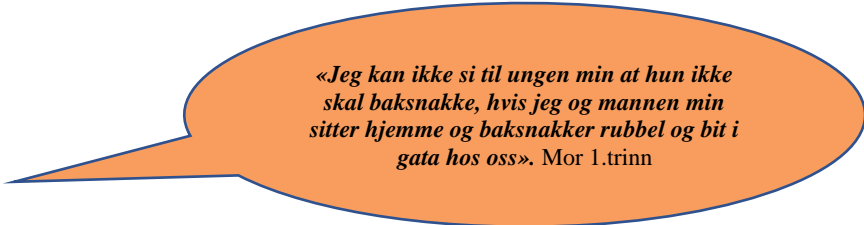
Lærer: *«Det er utrolig nyttig som lærer å vite noe om slike situasjoner. Da kan jeg følge med».*

Voksne som rollemodeller

Flere av foreldrene på alle trinnene hadde et skråblikk på egen rolle som foreldre, og som rollemodeller for egne barn.

«Jeg tenker det å skape et sunt hjem rett og slett. Altså, som vi snakket om, det grunnleggende kommer hjemmefra. (...) hvis man snakker fint hjemme, hvis man snakker fint sammen, ja man kan krangle, være sint på hverandre, men man ordner opp på en grei måte».

Foreldrene snakket om hvordan egne væremåter og handlinger påvirker barna og også hvordan de snakker med barnet sitt, lytter, og møter barnet i vanskelige situasjoner.

«Jeg kan ikke si til ungen min at hun ikke skal baksnakke, hvis jeg og mannen min sitter hjemme og baksnakker rubbel og bit i gata hos oss». Mor 1.trinn

«Det er jo litt med hva man snakker om rundt kjøkkenbordet. (...) hvis jeg sitter og sier 'å herlighet, de er ikke med på dugnaden' (...) det handler om hvordan vi presenterer det for ungene».

Skolens ansatte hadde også oppe tematikken knyttet til egen posisjon som rollemodell

«Vi snakket litt rundt bordet her om oss som forbilder. (...) hvordan snakker vi om andre, om de på tv? Hvordan ser vi på mennesker, hvordan snakker vi om mennesker? Det gjelder også oss lærere».

«Vi mener skolen bør være gode forbilder for barna sine (...) den kulturen, og dialogen hjemme smitter over på barna (...) spesielt hvordan man snakker om hverandre og andre som ikke er der». I denne dialogen kommer også foreldrene med et svar til de ansatte: «Det handler også om hvordan vi snakker om skolen og de som har forbindelse til skolen».

Den gode dialogen med elevene

«Når vi snakker om mobbing går det an å ta en ordentlig prat om mobbing. Jeg spør barnet mitt ofte: 'Hvordan har din dag vært? Hvordan har de andre det i klassen? Hvordan har de andre sin dag vært? Er det noen som er utenfor? Har alle noen å leke med? Er det noen som går alene?' Stille de spørsmålene også. Det å bry seg om flokken sin».

Noen foreldre sier det kan være vanskelig å få til en god prat:

«Det kan være skitvanskelig hvis ungene ikke vil prate med deg når du ser de har det vondt. Jeg kan gå i felle og gi råd med en gang i stedet for å lytte, eller vente. Og så stopper det av den grunn»

Foreldrene sier at en forutsetning for å bygge gode relasjoner til barna er at foreldrene lytter til barna og prøve å sette seg inn i hvordan de har det. Flere kommer med forslag som f.eks.:

«Det er kanskje når du er en til en, (...) kanskje når du kjører til trening. (...) Da har du litt tid, det å gi det litt tid til å være stille en stund før du kanskje åpner opp om tingene. Ikke sitte å se på hverandre og vente på svar».

For å få elevene til å stole på voksne, mener foreldrene at det krever innsats fra både foreldre og lærere. En mor sier:

«Det er ikke alltid like lett for barna å fortelle at de opplever ting, og da tenker jeg vi må ha virkelig gode lærere og ansatte som klarer å se – bak – se om... ja enten man sitter helt stille og ikke sier noe eller om en endrer atferd. Det er ikke lett, men jeg tenker det krever kunnskap og at en har mobbing veldig langt fremme.»

Betydningen av en god dialog med den enkelte elev blir også fremhevet av lærerne.

«Jeg har tro på lav terskel og jeg har tro på å ta barna på alvor, og lytte og å tro på det de forteller. Det er viktig. Og det skal vi virkelig. Men samtidig så vet vi jo alle at, som du sier, du kalte det at livet kommer inn fra sidelinjen. Vi vet at livet er brutalt. Livet er røft. Det kjenner vi jo alle på. Og barna våre, de skal herdes, de skal ut i denne verden her. Så tenker

jeg at vi gjør dem en stor tjeneste når vi lytter til dem og tar dem på alvor, men vi gjør dem også en stor tjeneste når vi lærer dem å takle selv.

1. trinn: SFO

SFO var et tema i dialogmøtene i 1. klasse. En forelder som var tilflytter sier han er opptatt av å være en tilstedeværende pappa. Han er bekymret for barnet sitt i SFO, «*jeg har sett at det er noen barn som var litt alene. Som ikke hadde noen å leke med*». Han har observert ved henting og levering og virker usikker på hva han skal gjøre. En annen foreldre sier at SFO «*er en like stor del av skolen som skolen*» og uttrykker også bekymring for det er for få ressurser til å ivareta barna på SFO. Forelderen sier «*jeg vil heller ha de hjemme*».

Skolen imøtegår foreldrenes usikkerhet om SFO, men har lite trygghet å gi. Man medgir at der er utfordringer, det er flere barn og færre ansatte i SFO enn i skolen, samtidig som «*SFO er på rett vei*».

Lærere bekrefter at de informerer SFO når de er bekymret for en elev, men det kommer lite frem om systematisk oppfølgingen etter informasjonsutveksling.

«Ja, så tenker man jo ofte sånn... 'Ja, hvordan går det med ham?' Så ser vi kanskje litt på SFO og spør de voksne på SFO: 'vil dere følge med litt ekstra?'»

«Hvis det har skjedd noe, sånn, på skolen, og så tror vi at 'ok, nå har vi snakket om det, og det gikk bra', så sier vi kanskje til de på SFO: 'vil dere se litt ekstra etter her, om det går greit i leken?' Og så hvis vi ikke hører noe mer, og vi tror at det er ordna opp i og sånn, så kan det hende at vi vurderer at: 'nei, nå klarte vi å løse det og alle var glade igjen', så ringer vi kanskje ikke. Men hvis de sier: 'jo... sitter fortsatt og sturer litt og...', ja. Så tar vi jo en ny vurdering.»

Sammenfatning/drøfting av sentrale temaer for foreldre og skoleansatte

Samarbeid, samarbeid, samarbeid

Foreldre og skolens ansatte vil samarbeide. De ønsker samarbeid, og de ser nødvendigheten av et godt samarbeid for at elevene skal få et trygt og godt skolemiljø. Elevene ønsker også å samarbeide, men opplever ikke alltid å bli tatt på alvor. De utfordrer også de voksne til å samarbeide mer.

Det ligger mange muligheter og utfordringer i å skulle prøve å få til samarbeid der mobbing skjer. Ikke minst blir alle de gode intensjonene ofte forstyrret av følelser som tar overhånd og som kan føre til lukkethet, avstand, sinne og negative kommunikasjonsmønstre. Mobbing utløser følelser fordi det berører noe av det aller mest grunnleggende i mennesket: behovet for å høre til, behovet for å kjenne seg som en betydningsfull deltaker i et felleskap der en kan oppleve mestring og glede. Der mobbing forekommer aktiveres ensomhet, utenforskap og fortvilelse, og veien er kort til en atferd der en trekker seg unna, lukker seg, eller viser sinne gjennom atferd og språk. Derfor er dialoger i hverdagen så viktig både hjemme og på skolen, om det å ha det trygt og godt, og hva hver enkelt kan bidra med i dette arbeidet. Kanskje kan det lettest oppsummeres i uttalelsen fra en far: «Det er da bedre å ringe en gang for mye enn en gang for lite, eller altfor seint?».

Personvern, den telefonen til den forelderen en ikke kjenner så godt, irritasjonen over en elevs atferd, ulik oppdragerstil, forskjellige familiekulturer, alt dette er utfordrende faktorer. I samarbeid mot mobbing må en tåle følelser, møte dem, anerkjenne dem og sammen finne ut av hvordan de skal håndteres videre. Dette gjelder både barnas og de voksnes følelser og følelsesuttrykk. Det er utfordrende, og noen ganger får vi det ikke til. Men når elever, foreldre og ansatte så tydelig sier at de ønsker å få det til, så er det mye håp for det forebyggende arbeidet mot mobbing.

Samarbeidet mot mobbing er alltid avhengig av voksne som er modige nok til å si ifra, som står i utfordrende samarbeidssituasjoner uten å gå i allianser eller trekke seg unna og snakke negativt om dem som ikke er til stede. Når voksne rundt barn er samarbeidende voksne, er

dette i seg selv forebyggende mot mobbing; det fører til at mobbing lettere kan stoppes og følges opp. Elever, foreldre, skolens ansatte og våre erfaringer underbygger at dialogmøtet kan være med på å styrke samarbeidet i det forebyggende arbeidet.

Voksne som rollemodeller i samtaler med elevene

Det er spennende at i Dialogmodellen for barnehage (Lund et. al, 2019) var foreldre også svært opptatt av sin egen rolle som rollemodell. Nedsettende prat om andre, kjefting og dårlig konflikthåndtering er temaer som kommer frem i dialogmøtene på alle trinn. Vi tenker at et selvreflekterende budskap fra foreldre og skole er svært viktig, både som mulighet for læring for seg selv og andre, men også for elevene på 8. trinn som er til stede på møtet. Vi oppfordret også sterkt skolens ansatte og foreldre til å formidle denne type budskap hjemme og på skolen for 1. og 5.klassingene. Det er viktig for barn og unge at voksne også sier og viser at de noen ganger må «øve på» å ta opp vanskelige ting på en ordentlig måte og at de, når de ikke klarer det, må stoppe opp og prøve igjen på en bedre måte.

Ettersom foreldrene selv trekker frem at den gode samtalen ikke alltid er like lett, kan det å være en god rollemodell i måten en snakker på være en god innfallsvinkel til dialog med elevene. Det kan bli en del av en felles livsmestringsøvelse i en familie, så vel som i en klasse. Slik kan det skapes et grunnlag med et felles språk om for eksempel det å mestre følelser, situasjoner, kontekster og relasjoner. Dette kan igjen føre til at samtaler om utfordringer blir lettere.

SFO

I vår undersøkelse er det bare på 1. trinn at SFO er et aktuelt tema. Flere av foreldrene er urolige for hva som foregår på SFO, de ansattes kompetanse og skolens manglende fokus på denne delen av skolehverdagen for de minste. Det er primært rektor på 1. trinn som svarer på foreldrenes bekymring, men uten at det blir gitt noen klare svar på hvordan skolen prioriterer SFO. Det er et tema som blir «hengende i luften».

Nasjonale evalueringer av SFO (Kvillo & Wendelborg, 2002; Wendelborg et al., 2018) viser at manglende sentrale føringer har gitt grobunn for et tilbud med svært varierende kvalitet, spesielt med fokus på SFO som inkluderende arena.

I forskrift om rammeplanen for SFO (Kunnskapsdepartementet, 2021) som kom 1. august 2021 står det i avsnitt 2.3:

SFO skal støtte utviklingen av trygge og gode relasjoner barna imellom, mellom barna og personalet og mellom personalet og barnas foreldre. SFO skal fremme inkludering og bidra til at alle barna har mulighet til å utvikle vennskap. Barna skal få støtte til å mestre motgang, håndtere utfordringer og bli kjent med egne og andres følelser

Vi inviterte SFO til å delta på dialogmøtene for 1. trinn, og en representant møtte opp fra hver skole. De deltok lite aktivt i dialogene på møtet, og det kan tolkes på mange måter: Samarbeidsformen var uvant, kun én representant fra denne konteksten kan ha ført til at de følte seg mer utsatt, eller kanskje de rett og slett opplevde det meningsfullt å være i lytterposisjon. Det anbefales at SFO inviteres inn på dialogmøtene der de kan få en unik mulighet til å delta i dialogene om et trygt og godt skolemiljø, lytte til elever og foreldre, og til å bidra med sine erfaringer og perspektiver sammen med skolens andre ansatte som er tilknyttet den aktuelle klasse. Det kan bidra til økt bevissthet rundt tematikken i SFO og til å styrke samarbeidet med elever, foreldre og skolens andre ansatte. Vi ønsket at mer enn én representant fra SFO deltok, og selv om det ikke ble tilfelle på våre møter tenker vi at det bør oppfordres til at flere ansatte deltar.

EVALUERING AV DIALOGMØTENE

Alt datamateriale; det transkriberte materialet fra lydopptak av dialogmøtene, evalueringer i etterkant av møtene (fra lydopptak og fra utdelte evalueringsskjemaer)

Foreldre og skoleansatte i alle klasser på de tre trinnene, samt elever på 8. trinn, fikk utlevert enkle evalueringsskjemaer som de fylte ut like etter dialogmøtet, med to spørsmål:

1. Hva var det viktigste for deg med dette dialogmøtet?
2. Hva kunne vært annerledes?

Vi organiserer dette evalueringsavsnittet på følgende måte:

- Elevenes evalueringer fra 8. trinn
- Foreldrene og skoleansattes utsagn vedr. erfaringer og opplevelser etter å ha deltatt på dialogmøtet.
- Sentrale utsagn når det gjelder organisering, struktur og ledelse av dialogmøtet.

Elever fra 8. trinn sine erfaringer og opplevelser etter å ha deltatt på dialogmøte

Hva var det viktigste for deg med dette dialogmøtet?

- Å lære om hva en kan gjøre for å forebygge mobbing
- Å lære om hvordan vi kan hjelpe andre
- Jeg føler at det viktigste for meg var at vi snakka om mobbing, at vi ble tatt på alvor, og at vi snakke om forskjellige metoder som kan forbedre klasse miljøet
- At vi fikk snakke med folk vi kanskje ikke vanligvis er sammen med
- Samtalene vi hadde sammen og at alle bidro med innspill
- Å snakke sammen om mobbing og HVA ER MOBBING? (uthevet skrift av eleven)
- Alle får hverandres perspektiv på mobbing og at alle har en stemme
- Alle har fått sagt hva de synes om mobbing
- Alle fikk si noe hvis det var noe de ville si
- At alle fikk snakke og ikke bare de voksne
- Vi fikk si hva vi føler
- Vi får vite mer
- Alle kan si noe om mobbing og vi kan lære av andre
- At sladding ikke er ulovlig og at inkludering er noe av det viktigste som finnes

Hva kunne vært gjort annerledes?

- Mer pause
- Ikke så mange spørsmål
- Jeg synes alt var perfekt, ville ikke ha forandra noe

- Jeg vet ikke helt. Kanskje at alle på gruppa må si noe hvis de vil da, fordi det er jo ikke alle som tør å rekke opp hånda
- Vi kunne f.eks. tatt en gruppeleder som satte seg over til et annet bord og sakt hva de snakka om i gruppa

Foreldres erfaringer og opplevelser etter å ha deltatt på dialogmøtet

Hva var det viktigste for deg med dette dialogmøtet?

- Sitte med foreldre jeg ikke hadde satt meg med! Utfordre oss foreldre
- Høre alle forslag – skolen – foresatte - elevene
- At man faktisk sitter sammen, elever og foreldre å være i dialog, snakke om viktige tema. Bli enda bedre kjent med foreldre og min datters medelever
- Samarbeidet foreldre-foreldre-skole-elever. Snakke åpent om mobbing
- Å komme sammen som foreldre/foresatte og elever/barn
- At elever var med tror jeg var veldig bra. Viktig å ta opp et så viktig og vanskelig tema (8. trinn)
- Fint å ta med elevene i dialogen. Fint å få til åpenhet. Trygge alle på at det er lov å si ifra (8. trinn)
- Å få bekreftelse på at foreldregruppa virker å være trygge på hverandre og at de har en lav terskel for kontakt
- Å bli bevisstgjort på hva man kan gjøre for å ta opp evt. mobbing. Å skape trygghet for å snakke om temaet
- Å høre andres mening, erfaring og løsning
- Fint med økt åpenhet blant foreldre
- Belyse dette med mobbing
- Det å treffes, høre hva de andre foreldrene tenker og hva de har for noen forslag
- At det kom som mange fra klassen og at de fra skolen var med. Bra å løfte dette temaet opp hos foreldregruppen og hos elevene

- Det viktigste var at foreldrene var samlet og diskuterte de samme tingene. Da er det lettere å ta tak hvis det skjer episoder med mobbing blant elevene i klassen. Terskelen blir lavere for å ordne opp
- Bevisstgjøring i foreldregruppa på hvordan vi sammen forebygger og reagerer på hendelser/mobbing
- Skape relasjon mellom foreldre og gi lavere terskel for å ta kontakt ved behov
- God dialog mellom foreldre og skole
- Få høre foreldre og ansatte sine meninger. Høre barnas meninger om mobbing
- Enighet om lav terskel for å kontakte skolen
- At barna blir sett og hørt i skolehverdagen
- Bli kjent med foreldregruppa
- Ærlig og åpen dialog. Godt å ha en uformell samtale og høre meningene til mange

Hva kunne vært gjort annerledes?

- Kunne tatt med en fysisk øvelse / lek for å variere litt. Kanskje lettere å holde konsentrasjonen spesielt for barna
- Burde vært flere elever/voksne
- Det skulle vært obligatorisk oppmøte
- Alle flere foreldre kunne stilt opp.
- Kunne vart litt lenger
- Burde vært obligatorisk møte for hele klassen
- Flere, oppmøte av foreldre. Prøve å få det viktig frem å stille på foreldremøte

Skoleansattes erfaringer og opplevelser etter å ha deltatt på dialogmøtet

Hva var det viktigste for deg med dette dialogmøtet?

- Å høre alle stemmene

- At elever, foreldre og ansatte kom sammen. Alle stemmer ble hørt og at man lyttet til hverandre
- At foreldrenes og elevenes stemmer kommer frem. At alle opplever det som trygt og fint å være her. Utrolig fint ledet og at alle ble hørt og sett
- Det var veldig gøy å høre på elevene. De var både reflekterte og kloke. Synes dette med dialogkafe er en god måte å arrangere foreldremøter på
- Fokus på et viktig tema. Dialogen mellom elevene, foreldrene og skolen. Flott ledet, så virkelig alle
- Å få frem at mobbing skjer over alt og at dialog mellom voksne og barn er viktig
- Møte mellom de to viktigste arenaene til barn
- Å høre foreldrestemmen. Å treffes og snakke sammen. Flott at det er foreldre med på banen og ikke bare vi. Kjempviktig
- (...) jeg synes dette var veldig bra, veldig riktig, og jeg tror at vi skal bevege oss litt mer mot dialog fremover. Og jeg tenker at vi må sette det litt sånn i form, i system.
- Jeg synes det er utrolig deilig at det er foreldre med på banen og ikke bare vi.

Hva kunne vært gjort annerledes?

- Alle trinn skulle deltatt, trinn for trinn. Viktig tema. Få er nok klar over hva mobbing egentlig er
- Hadde vært fint om vi kunne fått mer tips om hva vi kan gjøre. Hva sier vi til elevene?
- Finne løsninger, tiltak og hvordan løse mobbesaker. Hvordan gjøre barn mer robuste?
- Komme frem til konkret avtale på slutten. Hva gjør vi? Casen ble litt uklar. Få frem i møte at barn må bli mer robuste

Sammenfatning og drøfting av de skoleansattes, foreldrenes, og elevene på 8. trinns erfaringer og opplevelser fra dialogmøtene

Det som er felles for alle tre gruppene er at de opplever at dialogmøtet åpner opp for at alle blir hørt, og at tematikken mobbing blir belyst fra ulike perspektiver på en spennende og lærerik måte. Elevene i 8. klasse understreker at de opplever at de blir tatt på alvor, at deres

stemme blir hørt og at den forsterkes i en kontekst der de kanskje ikke er så vant til at deres stemme får så mye plass. 5. trinn deltok på dialogmøtet i piloten, men evalueringene derfra gjorde at vi valgte å ikke ha dem med i den formen dialogmøtet utviklet seg til.

Elevstemmen ble mer «levende» når elevene deltok fysisk på 8. trinn, men vi ble også overrasket over hvor stor del av dialogmøtene på 1. og 5. trinn som ble viet elevstemmen fra klassesamtalene som lærerne hadde hatt i forkant med elevene. Dette er selvsagt avhengig av dialoglederens evne til å trekke inn elevstemmene på en tydelig og god måte underveis i møtet. Det ligger som en del av organiseringen i modellen, men det vil alltid være en personlig faktor som avgjør hvordan og hvor mye elevstemmen blir vektlagt.

Hvilke trinn elevdeltagelse på dialogmøtene er aktuelt for er avhengig av flere faktorer, som for eksempel klassetrinn/alder, klassestørrelse og konfliktnivå. Dialogmodellen er ment som forebyggende arbeid for et trygt og godt skole- og klasse miljø og egner seg ikke i de klassene der det er pågående, store og uløste konflikter. Modellen er med andre ord ikke en konfliktløsningsmodell, men kan virke forebyggende for konflikter og være med på å legge til rette for raskere løsninger dersom elever, foreldre og skolens ansatte gjennom dialoger har fått bedre kjennskap til hverandre og en lavere terskel for å ta kontakt med hverandre. Dette momentet kommer også frem som en viktig faktor i foreldrene og ansattes evaluering.

Nettopp å lære av hverandre og lytte til hverandres perspektiver blir det som gir mulighet til å øke bevisstheten om egen rolle og styrke samarbeidet på alle nivåer ifølge elever, foreldre og skolens ansatte.

En annen felles tilbakemelding er at det å drøfte mobbebegrepet er meningsfullt og opplysende. Som understreket tidligere ønsker vi ikke å legge føringer for hvordan mobbing skal defineres. Utgangspunktet vi anvender i dialogmøtet er elevenes refleksjoner i klassesamtale (1. og 5. trinn) og motivasjonssamtalen på 8. trinn, sammen med Utdanningsdirektoratets beskrivelser av hva mobbing kan være. De dialogene som utviklet seg med bakgrunn i disse to perspektivene opplevdes som nyttige og meningsfulle ifølge evalueringene. Noen ønsket at det hadde blitt brukt lengre tid på dette enn det modellen legger opp til. Det vil alltid være en avveining hvor lang tid en skal bruke på de forskjellige spørsmålene underveis. Dette kommer vi tilbake til i neste avsnitt når vi drøfter prioriteringer underveis i møtet og dialogleders rolle.

Sentrale utsagn fra evalueringen fra foreldre og skoleansatte når det gjelder organisering, struktur og ledelse av dialogmøte.

Når vi kategoriserer de sentrale utsagnene som omhandler organisering, struktur og ledelse, kan vi trekke ut følgende temaer:

- Grupper, gruppesammensetning og gruppedynamikk i dialogmøtet
- Strukturens betydning for trygghet og god gjennomføring av dialogmøtet
- Dialogleders rolle

Grupper, gruppesammensetning og gruppedynamikk i dialogmøtet

Det er ikke like lett for alle å delta i dialoger. Enkelte synes det er ubehagelig å sitte i mindre grupper fordi det blir mer synlig dersom man ønsker å la være å si noe. Ordet «Dialogmøte» i invitasjonen kan i seg selv være nok til at enkelte lar være å komme. Av evalueringene kommer det frem at flere ønsker at møtet skal være obligatorisk, og at flere burde vært til stede. En far på 5. trinn sa: «*Det er de samme som kommer hver gang, og de samme som ikke kommer*». Det kan nok mange kjenne seg igjen i. Vi er opptatt av å understreke i innledningen av dialogmøtet at det er helt i orden at ikke alle ønsker å si noe, og at det skal respekteres. Det at flere foreldre ikke kommer på skolens fellesmøter er et tema som i større grad bør synliggjøres og reflekteres over. Evalueringene viser at det å komme sammen på 1. trinn og 8. trinn, der mange av foreldrene ikke kjenner hverandre fra før, kan være med på å styrke tillit og skape trygghet. Det kan også stilles spørsmål ved, som foreldre og elever gjør: Kan det være obligatorisk? Med andre ord: Kan det være at desto tydeligere skolen er i sin måte å kommunisere forventninger til deltagelse, desto større er sjansen for at flere vil komme?

Vi gjør det også til et poeng i modellen at der lærer / skolens ansatte kjenner foreldrene, velger de hvem som skal være på gruppe, med fokus på ivaretagelse av de som de vet er litt mer utrygge i denne type settinger.

Dette står beskrevet slik i modellen: *Foresattegruppen: Bland foresatte slik at det ikke kun er de som kjenner hverandre godt som sitter ved samme bord. Vær spesielt oppmerksom på foresatte med flerspråklig bakgrunn.*

Denne måten å styre organiseringen på fikk kun positive tilbakemeldinger i evalueringen fra foreldrene.

Gruppedialogen er på 15 min på 8. trinn, og 20 minutter på 1. og 5. trinn. Det er kort tid for enkelte grupper, men lenge nok for andre, noe også evalueringene viste. Her må det gjøres små justeringer underveis når en ser behov for det.

Gruppedialogen har en case med konkrete spørsmål som skal åpne dialogene i gruppene. Casen skal være et utgangspunkt for dialog, og skal siden trekkes videre inn i samtalen i den enkelte klasse. Flere gav uttrykk for at casen hjalp dem til å komme i gang, og at den ufarliggjorde en sårbar tematikk som mobbing. Gruppen velger en representant som skal presentere gruppens dialoger i plenum. Det understrekes av dialogleder at det ikke utelukker andre fra å delta i plenumsdialogen. Vi opplevde at det at én tok hovedansvaret gjorde at alle gruppene kom frem med sine perspektiver, og ingen kunne bli helt tause grupper. Det oppstod også flere episoder der gruppeleder ba de andre deltagerne om hjelp når han eller hun trengte mer utfyllende kommentarer. Det gjorde at det også ble et samspill i gruppene underveis i plenum.

Strukturens betydning for trygghet og god gjennomføring av dialogmøtet

Dialogmøte er strukturert i formen, med tid og innhold for innledning, gruppearbeid, plenum og avslutning. Det har vært en avveining hvor konkrete vi skal være når det gjelder forslag og anbefalinger. Det er selvfølgelig opp til hver enkelt skole og kontaktlærer hvordan de ønsker å anvende modellen og hvilke tilpasninger de vil gjøre.

Våre forslag er blant annet basert på erfaringer i bruk av modellen gjennom mange gjennomførte dialogmøter for barnehager, og selv om det er andre utfordringer i skolen, er mye av strukturen, rammene og ledelsen bygd på samme prinsipper. Modellen er blitt tilpasset skolen og de ulike klassetrinn, og vi mener at modellen kan brukes på alle trinn. Det kommer også frem som et ønske fra foreldrene i evalueringene.

Alle fasene i dialogmøtet har vært under utprøving og drøfting. Dialogmøtet starter, som beskrevet tidligere, med en utforsking av deltageres forståelse av mobbing med utgangspunkt i Utdanningsdirektoratets og elevenes forståelse av mobbing. Vi anbefaler at kontaktlærer, med bistand fra annen lærer, leder dialogmøtet. Lærers ståsted når det gjelder

mobbing, vil påvirke hva han/hun/hen legger vekt på. Derfor er det viktig at dialogleder har et bevisst forhold til egen forståelse og er åpen for ulike tilnærminger for å forstå begrepet.

Det har blitt avholdt dialogmøter med og uten bruk av case. Vi konkluderte med at bruk av case er nyttig fordi det løfter problematikken, samtidig som det gjenspeiler aktuell mobbetematikk. Vi har innledningsvis og underveis i dialogmøtet vært tydelige på at det i møtet ikke skal drøftes aktuelle mobbesaker, og vi anbefaler sterkt at det blir fulgt opp av den som leder dialogmøtet. Dette innebærer at det innledningsvis informeres om dette, i tillegg til at vi valgte å si tydelig at dialogleder ville stoppe utsagn som henviser til konkrete hendelser der noen blir definert negativt. Vi sa også at dersom det var hendelser som de ønsket å ta opp i etterkant, så var de velkommen til å gjøre det, men dialogmøtet er ikke et forum for konkrete mobbesaker. Dette kan selvsagt føre til at kritiske røster ikke tør å komme frem, slik både skoleansatte og foreldre gir tilbakemeldinger på i evalueringene. Vi anerkjenner dette, men vurderer det slik at det å ta opp pågående eller tidligere mobbesaker ikke fremmer forebygging av mobbing som er modellens hovedmålsetting. Det kan lett føre til fastlåste situasjoner, og faren for at enkeltelever, foreldre og skoleansatte omtales negativt er stor.

En kan med rette stille spørsmål om hvorvidt strukturen og organiseringen med så tydelige føringer på dette området legger for mye til rette for harmonisering, hindrer at ytringer som kan oppfattes som kontroversielle kommer frem, og/eller tildekker de negative sosiale prosessene som eventuelt foregår i klassen og mellom aktørene. Vi mener likevel at argumentene for å bevare strukturen med case, tydelige uttalte forventninger og ledelse på dette området kan forsvares med utgangspunkt i dette forskningsprosjektets hovedmålsetting.

Det er foreslått 50 minutter til plenumsdialogen for 1. og 5. trinn, og 40 min til 8. trinn.

Dialogmøtet på 8. trinn varer en halv time kortere (1,5 t) enn 1. og 5. trinn (2 t) fordi vi ville holde plenumsdialogen kortere der elevene på 8. trinn deltar på møtet. Vi opplevde at tidspunktene som er satt opp som forslag til de ulike trinnene fungerte godt, selv om noen foreldre ønsket enda mer tid. Ingen kommenterte at møtet varte for lenge.

I plenumsdialogen har vi utarbeidet forslag til dialogiske spørsmål, og utfyllende tekst som er å finne i «ressursbanken» og kan brukes ved behov. Som vi drøfter under dialogleders rolle er

det selvsagt forskjell på hvor trygge lærere er i rollen som dialogleder, og da kan forslag til spørsmål være til støtte.

Vi lot de ulike gruppene få komme til orde, og la vekt på at alle gruppene skulle oppleve at de ble hørt. Evalueringene viser at dette målet ble innfridd. Det en kan risikere med denne måten å strukturere dialogene på er at det blir for rigid, og dialogen *mellom* gruppene kan svekkes. Her er dialogleders rolle blir avgjørende og utfordrende. Det fungerte bedre i noen møter i prosjektet enn i andre, og bevisstheten på dette hos dialogleder, sammen med gruppenes iver, interesse og motivasjon for egne initiativ, ble til sammen avgjørende for om dialogene fungerte mellom gruppene.

Avslutningen på møtet har vært under utprøving. Én skole har ment at for konkrete forslag til tiltak kan oppleves som forventninger som kan være vanskelige å innfri, mens de fleste ønsker en avslutning som er tydelig på hva både elever, klassen (ved kontaktlærer/reaktor) og foreldre (v/samarbeidsutvalg) kan jobbe videre med. Vi anbefaler dette siste fordi det gir en retning, og noe å jobbe videre med til neste dialogmøte. Det er også fordi mobbetematikken og det forebyggende arbeidet nødvendigvis må være en pågående prosess der ansvaret for tiltakene er tydelig avklart.

En mal er et utgangspunkt, en ramme, og vil alltid utføres forskjellig, avhengig av hvem som leder. Ledelse av møtene har vært preget av at dette har vært en modell under utvikling og utprøving.

Klassemøtet i forkant har ikke vært til evaluering, men det fremkommer av evalueringene at både foreldre og skoleansatte har vært berørt av, og også lært av, elevenes meninger og forståelse av mobbing. Klassemøtene har tydelig bidratt til refleksjon om temaet mobbing for hele klassen, også for lærere. Lærerne har presentert elevenes meninger og refleksjoner i dialogmøtet og ga inntrykk av nærhet og engasjement i klassen og mellom lærer og elevgruppen.

Dialogleders rolle

Prosjektdeltakerne som dialogledere:

Tre prosjektmedarbeidere fordelte prosjektleder-rollen mellom seg, der én tok ansvar for 8. trinn, én for 5. trinn og én for 1. trinn. Dialogleders rolle har vært å ha hovedansvar for å lede

dialogmøtet. Den som har ledet har hatt en medhjelper (prosjektmedarbeider) for hjelp til å passe tiden, holde øye med at alle som ønsker å si noe blir sett og hørt, og evt. komme med innspill. Som prosjektdeltakere og dialogledere har vi vært en del av dialogmøtet. Vi er imidlertid ikke en del av skole/klassekulturen. Det gir en utenfra- rolle, og ettersom vi er forskere har vi også en form for ekspertrolle. Fordelen ved å være en utenforstående er at vi har distanse og kanskje kan stille spørsmål med en annen åpenhet enn kontaktlærer nødvendigvis vil kunne gjøre. Samtidig er det mye vi ikke vet; vi kjenner blant annet ikke kulturen innad i skolen/klassen. Det kan være en fordel og en ulempe. Vi har alle tre ulike faglig- og praksisrelatert bakgrunn med erfaringer fra skole, psykiatri, barnevern, ledelse og barnehage.

I gjennomføringen av prosjektet så vi det mest hensiktsmessig at vi ledet møtene fordi vi rent praktisk ikke hadde mulighet til å sette alle lærerne som deltok i prosjektet inn i modellen som hele tiden var i prosess. Det kan anses som en svakhet ved utviklingsprosjektet at modellen ikke har vært utprøvd av lærere. I evalueringene kom det også frem at noen av lærerne i etterkant sa at de ville prøve denne formen for møte, og så frem til utprøvingen. Andre syntes at det å åpne opp, lede og ivareta så mange perspektiver på en gang fremstod som svært utfordrende. Å lede denne typen møter vil selvsagt være mer utfordrende for noen enn for andre, og det er også derfor vi anbefaler at dialogmøtet gjerne har to lærere som fordeler ansvar og støtter hverandre underveis. Vi erfarte det å ha en medarbeider som svært positivt og avgjørende for oss i utviklingsprosessen. Noen ganger stoppet dialogleder opp under møtet og ba medhjelperen om hjelp til å sørge for at alle som rakk opp hånda ble hørt, og til å hjelpe med å passe tiden. Andre ganger brøt medhjelperen vennlig inn og poengterte noe som dialogleder glemte. Her kan også dialogleder bli en rollemodell og vise at det er helt i orden å be om hjelp, å glemme noe, å uttrykke seg litt dumt, osv.

Fordelen ved at kontaktlærer leder dialogmøte vil være at elevene kjenner læreren. I mange tilfeller vil det også være etablert kontakt mellom både elever og foreldre. For 1. trinn, og noen ganger også 5. og 8. trinn (avhengig av skolestruktur) vil både elever og foreldre være nye dersom dialogmøtet holdes like etter skolestart. Vi anbefaler å avholde dialogmøtet så tidlig som mulig etter skolestart, og at dialogmøtet avholdes på alle trinn. Det at kontaktlærer leder møtet kan også bidra til å styrke kontakten mellom skole og hjem. Det kan også gi kontaktlærer en annen nærhet og eierskap til dialogmøtet. En utfordring kan muligens være

hvorvidt lærer greier å gå ut av lærerrollen og holde et klart fokus på dialogen og alt hva det innebærer. Vi ser at dialogens kvalitet er avhengig av at dialogleder er bevisst på at alle grupper blir hørt. Dette gjenspeiler seg i evalueringene.

For at kontaktlærer skal lede er det viktig at han/hun/hen, som beskrevet over, får med seg en kollega som hjelper til med å passe på at alle kommer til orde og at dialogen blir opprettholdt. Denne kan også ta tak i løse tråder avslutningsvis og passe på tiden, som er helt sentralt for å komme i mål på en god måte. Vi erfarte for eksempel at tiltaksdelen i avslutningen noen ganger ble for rask og lite presis hvis vi ikke overholdt tiden i resten av møtet.

Det er også en forutsetning at kontaktlærer eller den som skal være dialogleder i forkant drøfter syn på mobbing med kolleger, f.eks. aspekter som tidsperspektiver, forståelse av «den subjektive opplevelse» eller dilemmaer som kan oppstå.

Det kan være en utfordring at lærergruppen er liten i antall i forhold til foreldre, men også elever i 8. trinn. Derfor er refleksjoner i forkant mellom skolens ansatte som skal delta av stor betydning også med tanke på at de som er til stede bidrar aktivt.

De tre kjerneverdiene som er overordnet i dialogmodellen skal ivaretas av dialogleder. I rollen som dialogleder betyr det fleksibilitet, raushet og oppmerksomt nærvær (FOR-modellen).

AVSLUTTENDE REFLEKSJON

Målsettingen for forsknings- og utviklingsprosjektet er *å forebygge mobbing i skolen gjennom dialog, der elevenes stemme, de ansattes ansvar og foreldres involvering er hovedfokus.*

Slik det fremgår av rapporten er de erfaringer og den kunnskap vi har beskrevet blitt utviklet i samarbeid og dialog med ansatte på ulike skoler, med elever i 9 skoleklasser og deres foreldre. Vi har strukturert funn og drøftet funnene ut fra tematisk analyse om hva dialogene handler om, og hva dialogene har gitt av refleksjoner og ny kunnskap. Vi har også drøftet organisering og ledelse av dialogmøtene med bakgrunn i evalueringer fra aktørene og egne erfaringer.

Ingen dialogmøter har vært like, men på hvert eneste dialogmøte har det vært snakket om og reflektert over temaer som handler om ulike forståelser av begrepet mobbing. De ulike aktørene har i tillegg gjennom dialoger løftet frem hva de forventer og ønsker av seg selv og

hverandre, og sammen utarbeidet tiltak for å forebygge mobbing, og diskutert hva de kan gjøre når mobbing skjer.

Elevenes stemme har fått stor plass, og tilbakemeldingene er at de opplever seg hørt og tatt på alvor. Foreldre og skoleansatte har lyttet og vært aktive og engasjerte i dialogen med elevene, og med hverandre. Dialogene har vært løftet opp utover etablerte teoretiske definisjoner og har medført en annen nærhet til temaet. Refleksjonene har tydeliggjort kompleksiteten i mobbetematikken og vi mener det har bidratt til sterkere bevisstgjøring om tematikken. Slik evalueringene kan tolkes har dialogene om mobbing gitt økt forståelse og mening for både elever, foreldre og skoleansatte. Når mening oppstår i dialogisk utveksling, oppstår læring og ny kunnskap.

Som dialogledere og prosjektmedarbeidere erfarte vi i utformingen av dialogmodell for skolen, på de ulike trinn, større utfordringer enn vi på forhånd hadde sett for oss. Det har vært helt nødvendig med tilpasninger på de ulike trinnene for å nå elevene der de er i alder og modenhet. Klassesamtalen på 1. og 5. trinn, og motivasjonssamtalen på 8. trinn er eksempler på dette. Erfaringene og evalueringene fra dette prosjektet, men også fra dialogmøtene i barnehagene, er at det er viktig med god ledelse og at strukturen i dialogmøte blir fulgt. Et overordnet prinsipp i ledelsen av møtet er å tilrettelegge for trygghet og anerkjennelse av alles meninger. Kjernen skal være dialog, og møtet skal ha et forebyggende fokus. Det er særdeles viktig at aktuelle eller tidligere mobbesaker ikke er et tema i dialogmøtet, heller ikke konflikttemaer som omhandler manglende ressurser på skolen etc.

Dialogmøtene er en her og nå- situasjon, og dialogen skapes i møtet mellom elever, foreldre og skoleansatte. Som vi har beskrevet er våre erfaringer at når verdiene fleksibilitet, raushet og oppmerksomt nærvær er rammene rundt dialogmøtet, åpnes rommet for dialog, og monologene får lite plass. Intensjonen er at alles stemmer skal høres. Ikke alle tør å si sine meninger, mens noen stemmer tar eller får mer plass enn andre. Dette er en av dialogleders utfordringer i gjennomføringen av møtet. Et godt utgangspunkt er å ha en raus holdning til seg selv som dialogleder. Det er også viktig å be om hjelp fra kollegaer og akseptere: «Ja, det kan være utfordrende innimellom, men det er også gøy og jeg/vi gjør så godt vi kan».

Hovedmålsettingen med utvikling av dialogmodellen er at den kan bidra til å styrke samarbeidet mellom elever, foreldre og ansatte i skolen i arbeidet for et trygt og godt skolemiljø. Prosjektet har gitt oss en styrket tro på at dialogmodellen fungerer. Hvorvidt

denne målsettingen kan oppnås vil være avhengig av i hvilken grad skolene tar den i bruk og hvordan den anvendes. Kanskje vil det av noen oppfattes som «enda en ny modell, eller tiltak» som må læres. Skolene er vant til foreldremøter. Dialogmøtet er også et foreldremøte, men i en annen form, med vektlegging av elevenes stemmer i dialogene om forebygging av mobbing, og med den hensikt å styrke samarbeid mellom skole-hjem og forebygge mobbing.

Vi avslutter med Geir i 8.klasse som sier følgende etter å ha deltatt på dialogmøte:

- *Jeg tenker at vitsen med møtet er at du får høre alle sine meninger og kan finne ut sammen hva som kan være løsningen på mobbing i skolen.*

LITTERATURLISTE

Allodi, M. W. (2010). The meaning of social climate of learning environments: Some reasons why we do not care enough about it. *Learning Environments Research*, 13(2), 89-104.

Alvestad, G., Myrvang, Berger, Tunglund, Velde, Bjørnstad. (2019). *Kvalitet i barnehagen*. Universitet i Stavanger. Hentet fra: <https://uis.brage.unit.no/uis>

Arseneault, L., Walsh, E., Trzesniewski, K., Newcombe, R., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2006). Bullying victimization uniquely contributes to adjustment problems in young children: A nationally representative cohort study. *Pediatrics*, 118(1), 130-138.

Bakhtin, M. M. (1984). *Rabelais and his world* (bd. 341)Indiana University Press.

Bakhtin, M. M. (2010). *Toward a Philosophy of the Act* University of Texas Press.

Barneombudet. (2019). *God hjelp til rett tid?* Barneombudet. Hentet fra: <https://www.barneombudet.no/uploads/documents/Publikasjoner/Fagrapporter/God-hjelp-til-rett-tid.pdf>

Barnevakten Norge: Aldersgrenser, sosial på nett. Hentet fra: <https://www.barnevakten.no/tema/sosial-pa-nett/?kategori=aldersgrenser&alder=6-12>

Breivik, K., Bru, E., Hancock, C., Idsøe, E., Idsøe, T. & Solberg, M. (2017). Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak :Stavanger:Læringsmiljøseneteret. Hentet fra: <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finnforskning/rapporter/a-bli-utsatt-for-mobbing--en-kunnskapsoppsummering-om-konsekvenser-og-tiltak/>

Bronfenbrenner, U. (1979). Contexts of child rearing: Problems and prospects. *American Psychologist*, 34(10), 844.

Brown, J. S., & Duguid, P. (2000). *The social life of information*: Harvard Business Press.

Bru, E., Stornes, T., Munthe, E. & Thuen, E. (2010). Students' perceptions of teacher support across the transition from primary to secondary school. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 54(6), 519-533.

Carlisle, E., Stanley, L. & Kemple, K.M. (2007). Opening doors: Understanding school and family influences on family involvement. *Early Childhood Education Journal*, 33, 155-162.

Dalbakk, J. A. (2010). Mobbing i skolen: En litteraturgjennomgang av eksisterende forskning, og undersøkelse av skolens tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing.

Hentet fra:

<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/3696/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Eikeland, O. (2012) Action research and organizational learning: A Norwegian approach to doing action research in complex organizations. *Educational Action*

Eriksen, M. & Lyng, S. (2015). Skolers arbeid med elevenes psykososiale miljø: Gode strategier, harde nøtter og blinde flekker. *Velferdsforskningsinstituttet NOVA. NOVA rapport, 14*, 15. Hentet fra:

<https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/3451/Skolers-arbeid-med-elevenes-psykososiale-miljo-NOVA-R14-15.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Giorgi, A. (1997). "The theory, practice, and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure." *Journal of Phenomenological Psychology* 28(2): 26.

Hansen, H. R. (2018). *Mobning*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Hansen, H. R. (2021). Det felles, det skapende og didaktikken. I F. Restad, Sandsmark, J. (Red.), *Mobbeforebygging i et fellesskapsperspektiv. Nye stemmer i praksis* (s. 18-29). Kommuneforlaget

- Hansen, H.R , Nielsen, J. C. (2020). Forståelser af mobning og ensomhed i grundskolen – En undersøgelse i befolkningen og blandt lærere og skolepædagoger, København: Rabøl Reseach.
- Helgeland, A. & Lund, I. (2018). «Det hjelper ikke å si ifra til de voksne». *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*(02-03), 148-158. doi: 10.18261/issn.1504-3010-2018-02-03-06
- Helgeland, A.& Lund., I. (2017). Dialogmøter som forebyggende tiltak mot mobbing i barnehagen. Barnehageforum. Hentet fra: <https://www.barnehageforum.no/artikkel.asp?artikkelid=5867>
- Helgesen, M. B. (2014). *Mobbing i barnehagen: et sosialt fenomen*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Helland S, W. T., Alexandersen N, Brandlistuen R., Schjølberg S, Wang M. . (2019). [Skoleferdigheter og psykisk helse hos 8-åringer. Betydningen av pedagogisk praksis i barnehagen og læringsmiljø i skolen]Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Hellang, Ø., Lund, I., Einarson, K., Rubecksen, K., Og Jentoft N. (2019).
- Hiim, D. Husebø & L. H. Jensen (Red.), *Aksjonsforskning i Norge, volum 2: Grunnlagstenkning, forskerroller og bidrag til endring i ulike kontekster* (Kap. 4, s. 107–132). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.121.ch4>
- Hiim, H., «Likheter og forskjeller mellom tilnærminger til aksjonsforskning. En analyse av prinsipper og dilemmaer relatert til forskningens hensikt, utviklingsmetoder, forskerrollen og epistemologisk grunnlag i noen sentrale tilnærminger. kap. i Gjøtterud, S., Hiim, H.,Husebø, D., og Jensen L.H. (Red.) (2020) *Aksjonsforskning i Norge, Grunnlagstenking, forskerroller og bidrag til endring i ulike kontekster* (kap. 1, s. 25-54) volum 2, Cappelen Damm Akademisk <https://doi.org/10.23865/noasp.121.ch1>

Husebø, D., Skeie, G. & Johannessen, Ø. L. (2020). Dialog som begrep og praktisk tilnærming i aksjonsforskning. I S. Gjøtterud, H. Hiim, D. Husebø & L. H. Jensen (Red.), *Aksjonsforskning i Norge, volum 2: Grunnlagstenkning, forskerroller og bidrag til endring i ulike kontekster* (Kap. 3, s. 81–106). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
<https://doi.org/10.23865/noasp.121.ch3>

Håndhevingsordningen for skolemiljø saker (*oppl.l. kapittel 9A*). Norwegian Research Centre (NORCE). Hentet fra:

<https://www.ks.no/globalassets/fagomrader/forskning-ogutvikling/nyhetssaker/Handhevingsordningen-for-skolemiljosaker-oppl-l-kapittel-9A-.pdf>

Kaspersen, S. L., Bungum, B., Buland, T., Slettebak, R. & Ose, S. O. (2012). Holdninger til fravær og nærvær i skole og arbeidsliv. *SINTEF rapport*. <http://www.sintef.no/globalassets/upload/helse/arbeid-og-helse/a23298.pdf> (06.04. 2015).

Kirves, L. & Sajaniemi, N. (2012). Bullying in early educational settings. *Early Child Development and Care*, 182(3-4), 383-400.

Kunnskapsdepartementet. (2015). Å høre til : virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø, utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 9. august 2013 : avgitt til Kunnskapsdepartementet 18. mars 2015 Vol. NOU 2015:2.

Kunnskapsdepartementet. (2021). *Forskrift om rammeplan for skolefritidsordningen*. Kunnskapsdepartementet. Lovdata.

Kvello, Ø. & Wendelborg, C. (2002). Nasjonal evaluering av skolefritidsordningen. *Belyst i et helhetlig perspektiv på barns oppvekstmiljø. NTF-rapport, 4*.

Lee, C. H. (2011). An ecological system approach to bullying behaviors among middle and junior high school students. *Journal of Interpersonal Violence*, 26, 1664-1693.

Lee, C. H., Song, J. . (2012). Functions of parental involvement and effects of school climate on bullying behaviors among South Korean middle school children. *Journal of Interpersonal Violence*, 27, 2437-2464.

Lund, E. M. & Ross, S. W. (2017). Bullying perpetration, victimization, and demographic differences in college students: A review of the literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, 18(3), 348-360.

Lund, I., Helgeland, A., Kovac V.B., Nome, D., Cameron, D.L., Godtfredsen, M. (2015). *Hele barnet, hele løpet: Mobbing i barnehagen*. Foreldre eutvalget for barnehager (FUG), KS og Partnerskap mot mobbing.

Lund, I., Helgeland, A., Kovac, B.V., Cameron, L.D, Godtfredsen, M. (2019). Dialog og samarbeid i arbeidet mot mobbing i barnehagen. Kristiansand: Universitetet i Agder. Hentet fra: <https://www.ks.no/globalassets/fagomrader/forskning-og-utvikling/nyhetssaker/Dialog>

Lund, I., Helgeland, A. (2020). *Mobbing i barnehage og skole. Nye perspektiver*. Cappelen Damm Akademisk.

Lund, T. (2020). Dialogkonferansen – arena for kollektiv utvikling i skolen. I S. Gjøtterud, H.

Malterud, K. (2011). Kvalitative metoder i medisinsk forskning: en innføring. Oslo, Universitetsforlaget, 1. utg. Oslo : Tano Aschehoug, 1996

Namvar, N. (2010). Utviklingen av empati: foreldrene og oppdragelsens betydning.

Olweus, D. (1997). *Mobbing i skolen : hva vi vet og hva vi kan gjøre*. Universitetsforlaget.

Søndergaard, D. M. & Hansen, H. R. (2018). Bullying, social exclusion anxiety and longing for belonging. *Nordic Studies in Education*, 38(4), 319-336.

Hentet fra: <https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.1891-2018-04-03>

Rigby, K. (2008). *Children and bullying: How parents and educators can reduce bullying at*

school Blackwell Publishing.

Rommetveit, R. (1996). Læring gjennom dialog: Ei sosiokulturell og sosio-kognitiv tilnærming til kunnskap og læring [“Learning through dialogue: A sociocultural and sociocognitive approach to knowledge and learning”]. *Ulike perspektiv på læring og læringsforskning* [“Perspectives on learning and educational research”], 88-104.

Schott, R. M. & Søndergaard, D. M. (2014). *School bullying: New theories in context* Cambridge University Press.

Skogen J, S. O., Aarø Le, Sigveland J & Øverland S. (2018). Barn og unges psykiske helse: Forebyggende og helsefremmende folkehelseiltak. En kunnskapsoversikt. [Mental health among children and adolescents. Health-promoting and preventive public health interventions. A summary of evidence about effects.]. Oslo: Folkehelseinstituttet.

Thornberg, R. (2015). The social dynamics of school bullying: The necessary dialogue between the blind men around the elephant and the possible meeting point at the social ecological square. *Conferol Philosophy & Policy*, 3(2), 161-203.

Wendelborg, C. (2018). Mobbing og arbeidsro i skolen: Analyse av Elevundersøkelsen skoleåret 2017/2018. <https://samforsk.no/Sider/Publikasjo->.

Wendelborg, C. (2021). Mobbing og arbeidsro i skolen: Analyse av elevundersøkelsen skoleåret 2020/21. Hentet fra:
https://www.udir.no/contentassets/67593ef7e08a43b9a123d6088017b8e1/mobbing-og-arbeidsro-i-skolen-2021_22-1.pdf

Utdanningsdirektoratet. (2019). *Overordnet del- verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.1-menneskeverdet/?lang=nob>

Utdanningsdirektoratet. (2021). *nullmobbing.no*. Hentet fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/mobbing/hva-er-mobbing/>

Utdanningsdirektoratet, 2022: «Saker meldt til statsforvalterne om skolemiljø», hentet 3.05.2022 fra: <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finn-forskning/tema/saker-meldt-til-fylkesmennene-om-skolemiljo/#a151781>

Wendelborg, C. (2018). Mobbing og arbeidsro i skolen: Analyse av Elevundersøkelsen skoleåret 2017/2018. <https://samforsk.no/Sider/Publikasjo->.

Wendelborg, C. (2022). *Mobbing og arbeidsro*

i skolen: Analyse av Elevundersøkelsen skoleåret 2021/22. Hentet fra:

https://www.udir.no/contentassets/67593ef7e08a43b9a123d6088017b8e1/mobbing-og-arbeidsro-i-skolen-2021_22-1.pdf

Waasdorp, T. E., Bradshaw, C. P. & Duong, J. (2011). The link between parents' perceptions of the school and their responses to school bullying: variation by child characteristics and the forms of victimization. *Journal of Educational Psychology*, 103(2), 324.

Aagard Nielsen, K., & Svensson, L. (2006). Action research and interactive research: Beyond practice and theory: Shaker Forlag.